पंचगुरग तेल ञ / १०

२२ अक्तूबर सन् १९४० की किवदी २ बृहस
वार के बिजली [illegible]

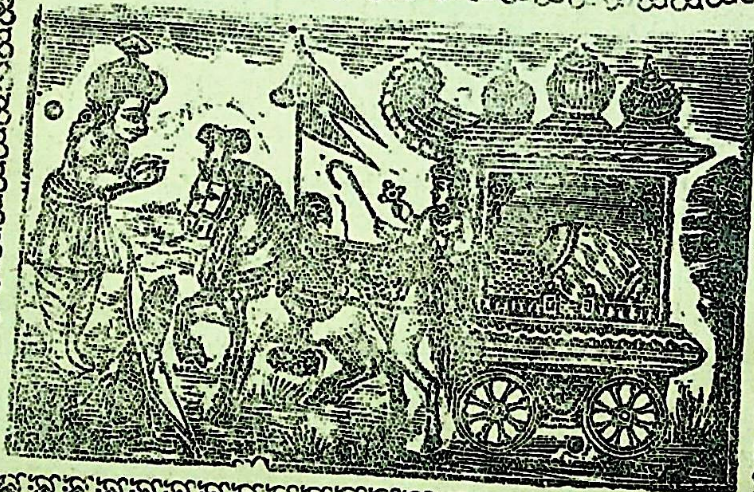

अथ

॥ श्रीभगवद्गीतामाहात्म्यं ॥

प्रारभ्यते ।

श्रीगोपाल कृष्णाय नमः

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अथ श्रीभगवद्गीतामाहात्म्यप्रारंभः ॥ ॥ ऋषिरुवाच॥ ॥
गीतायाश्चैवमाहात्म्यं यथावत्सूतमेवद ॥
पुराणमुनिनाप्रोक्तंव्यासेनमुनिनोदितम् ॥
॥ १ ॥ सूतउवाच ॥ पृष्टंभवद्भिर्ऋषिभिर्य्यद्गोप्यंपुरातनम् ॥ शक्यतेकेनवैवक्तुंगीतामाहात्म्यमुत्तमम् ॥२॥ कृष्णोजानाति वैसम्यक्किञ्चित्कुन्तीसुतःफलम् ॥ व्यासो

वा व्यासपुत्रो वा याज्ञवल्क्योथ मैथिलः ॥
॥ ३ ॥ अन्येश्रवणतः श्रुत्वालेशंसङ्कीर्त्तय
न्तिच ॥ तस्मात्किञ्चिद्वदाम्यत्रव्यासस्या
स्यान्मयाश्रुतम् ॥ ४ ॥ सर्वोपनिषदोगावो
दोग्धागोपालनन्दनः ॥ पार्थोवत्सःसुधीर्भो
क्तादुग्धंगीतामृतंमहत् ॥ ५ ॥ सारथ्यमर्जु
नस्यादौकुर्वन्गीतामृतंददौ ॥ लोकत्रयोप
कारायतस्मैकृष्णात्मनेनमः ॥ ६ ॥ संसा

रसागरंघोरंतर्तुमिच्छतियो नरः ॥ गीता
नावंसमासाद्यपारंयातिसुखेनसः ॥ ७ ॥
गीताज्ञानश्रुतंनैव सदैवाभ्यासयोगतः ॥
मोक्षमिच्छतिमूढात्मा यातिबालकहास्य
ताम् ॥ ८ ॥ येशृण्वंति पठन्त्येवगीताशा
स्त्रमहर्निशम् ॥ न ते वैमानुषाज्ञेयादेवरू
पानसंशयः ॥ ९ ॥ गीताज्ञानेनसम्बोधं
कृष्णः प्राहाऽर्जुनायवै ॥ मोक्षस्थानंपरंपा

र्थं सगुणंवाऽथनिर्गुणम् ॥ १० ॥ सोपाना
ष्टशतैरेवंपरंब्रह्माधिगच्छति ॥ मलनिर्मो
चनंपुंसांजलस्नानंदिनेदिने ॥ ११ ॥ स
कृद्गीताम्भसिस्नानं संसारमलनाशनम् ॥
परास्यात्मश्रुतंज्ञानं तस्मिञ्छ्रद्धा न भाव
ना ॥ १२ ॥ गीतायाश्चनजानातिपठनंनैव
पाठनम् ॥ सएवमानुषेलोकेमनुजोविड
राहकः ॥ १३ ॥ तस्माद्गीतांनजानाति

नाधमस्तत्परोजनः ॥ धिक्तस्यमानु
षंदेहंधिग्ज्ञानंकुलशीलताम् ॥ १४ ॥
गीतार्थंनविजानातिनाधमस्तत्परोजनः ॥
धिक्छरीरंशुभंशीलंविभवंसद्गृहाश्रमम् ॥
॥ १५ ॥ गीताशास्त्रंनजानातिनाधमस्त
त्परोजनः ॥ धिक्प्रागल्भ्यंप्रतिष्ठांचपूजां
मानंमहत्तमम् ॥ १६ ॥ गीताशास्त्रेरति
र्नास्तिसर्वंतन्निष्फलंजगुः ॥ धिक्तस्यज्ञा

नमाचारव्रतंनिष्ठांतपोयशः ॥ १७ ॥ गीतार्थपठनंनास्तिनाधमस्तत्परोजनः ॥ गीतागीतंनयज्ज्ञानंतद्विद्धचसुरसम्मतम् ॥ ॥ १८ ॥ तन्मोघंधर्मरहितंवेदवेदान्तगर्हितम् ॥ ॥ तस्माद्धर्ममयीगीतासर्वज्ञानप्रयोजिका ॥ १९ ॥ सर्वशास्त्रमयीयस्मात्तस्माद्गीताविशिष्यते ॥ योऽधीतेनित्यगीतांचादिवारात्रौयथार्थतः ॥ २० ॥ स्वप

आयच्चलंस्तिष्ठञ्छाश्वतं मोक्षमाप्नुयात् ॥
शालग्रामशिलायां तु देवागारेशिवालये ॥
॥ २१ ॥ तीर्थेनद्यांपठेद्यस्तुवैकुंठंयाति
निश्चितम् ॥ देवकीनन्दनःकृष्णो गीता
पाठेन तुष्यति ॥ २२ ॥ यथानवेदैर्दानेन
यज्ञतीर्थव्रतादिभिः ॥ गीताऽधीताचयेना
पिभक्तिभावेनचेतसा ॥ २३ ॥ तेनवेदाश्च
शास्त्राणिपुराणानिचसर्वशः ॥ यागिस्था

नोसिद्धपीठेशिलाग्रेसत्सभांसुच ॥ २४ ॥
यत्रैचविष्णुभक्ताग्रेपठन्यातिपरांगतिम् ॥
गीतापाठंच श्रवणं यः करोतिदिनेदिने ॥
॥ २५ ॥ क्रतवोवाजिमेधाद्याः कृतास्तेनंस
दक्षिणाः ॥ यःशृणोतिचगीतार्थंकीर्तयत्ये
व यःपुमान् ॥ २६ ॥ श्रावयेच्चपरार्थंवैसप्र
यातिपरंपदम् ॥ गीतायाःपुस्तकंनित्यं
योऽर्चयत्येवसादरात् ॥ २७ ॥ विधिनास

त्किमाबेनतस्यपुण्यफलंशृणु ॥ सकलाभः
कृतातेनयज्ञस्तंभवतीकिल २८ ॥ कृता
निसर्वतीर्थानिदानानिचबहून्यपि ॥ भूत
प्रेतपिशाचाद्यास्तत्रनप्रविशन्तिवै ॥ २९॥
अतिचारोद्भवंदुःखंपरेणापिकृतंचयत्॥ नो
पसर्पतितत्रैवयत्रगीतार्चनंगृहे ॥ ३०॥ ता
पत्रयोद्भवापीडानैवव्याधिभयंकचित् ॥ न
शापोनैवपापंचदुर्गतिनारकी नच ॥ ३१॥

देहोर्मयःषडेतेवैनबाधन्तेकदाचन ॥ भग वत्परमेशानेभक्तिरव्यभिचारिणी ॥ ३२ ॥ जायतेसततंतत्र यत्र गीताभिवन्दनम् ॥ प्रारब्धंभुञ्जमानोपिगीताभ्यासरतः सदा ॥ ३३ ॥ समुक्तःससुखीलोके कर्मणानो पलिप्यते ॥ महापापादिपापानिगीताध्या यीकरोतिचेत् ॥ ३४ ॥ नकिञ्चित्स्पृशते तस्यनलिनीदलमम्भसा ॥ अनाचारोद्भ

वंपापमवाच्यादिकृतंचयत् ॥ ३५ ॥ अभ
क्ष्यभक्षजंदोषमस्पर्शस्पर्शजंतथा ॥ ज्ञाना
ज्ञानकृतं नित्यमिन्द्रियैर्जनितं च यत् ॥
॥ ३६ ॥ तत्सर्वंनाशमायातिगीतापाठेन
तत्क्षणात् ॥ सर्वत्रप्रतिभुक्त्वाचप्रतिगृह्य
च सर्वशः ॥ ३७ ॥ गीतापाठंप्रकुर्वाणोन
लिप्येतकदाचन ॥ रत्नपूर्णांमहींसर्वांप्र
तिगृह्याविधानतः ॥ ३८ ॥ गीतापाठेनचै

केनशुद्धःस्फटिकवत्सदा ॥ यस्यान्तःक
र्णनित्यंगीतायांरमतेसदा ॥ ३९ ॥ सर्वा
ग्निकः सदाजापीक्रियावान्सचपण्डितः ॥
दर्शनीयःसधनवान्सयोगीज्ञानवानपि ॥
॥ ४० ॥ सएवयाज्ञिकोयाजीसर्ववेदार्थद
र्शकः ॥ गीतायाःपुस्तकंयत्रनित्यपाठश्च
वर्त्तते ॥ ४१ ॥ तत्रसर्वाणितीर्थानिप्रयागा
दीनिभूतले ॥ निवसन्तिसदादेहेदेहशेषेऽ

पिसर्वदा ॥ ४२ ॥ सर्वेदेवाश्चऋषयोयोगि
नः पन्नगाश्चये ॥ गोपालबालकृष्णोऽपिना
रदोध्रुवपार्षदैः ॥ ४३ ॥ सहायोजायतेशी
घ्रंयत्रगीताप्रवर्त्तते ॥ यत्रगीताविचारश्च
पठनंपाठनंतथा ॥ ४४ ॥ तत्राहंनिश्चितं
पार्थनिवसामिसदैवहि ॥ गीतामेहृदयंपा
र्थगीतामेसारमुत्तमम् ॥ ४५ ॥ गीताम
ज्ञानमत्युग्रंगीतामेज्ञानमव्ययम् ॥ गीता

मेचोत्तमंस्थानंगीतामेपरमंपदम् ॥ ४६ ॥ गीतामेपरमंगुह्यंगीतामेपरमोगुरुः ॥ गीताश्रयेऽहंतिष्ठामि गीतामेपरमंगृहम् ॥ ॥ ४७ ॥ गीताज्ञानंसमाश्रित्यत्रिलोकींपालयाम्यहम् ॥ गीतामेपरमाविद्याब्रह्मरूपानसंशयः ॥ ४८ ॥ अर्धमात्राक्षरानित्यमनिर्वाच्यपदात्मिका ॥ गीतानामानि वक्ष्यामि गुह्यानिशृणुपांडव ॥ ४९ ॥ कीर्त्त

नात्सर्वपापानिविलयं यान्तितत्क्षणात् ॥
गीतागंगाचगायत्रीसीतासत्यापतिव्रता ॥
॥ ५० ॥ ब्रह्मावलीब्रह्मविद्यात्रिसंध्यामु
क्तिगेहिनी ॥ अर्द्धमात्राचिदानन्दाभवघ्नी
भ्रान्तिनाशिनी ॥ ५१ ॥ वेदत्रयीपरानन्ता
तत्त्वार्थज्ञानमञ्जरी ॥ इत्येतानिजपेन्नि
त्यंनरोनिश्चलमानसः ॥ ५२ ॥ ज्ञानसि
द्धिंलभेच्छीघ्रंतथान्तेपरमंपदम् ॥ पाठेऽस

मर्थं:संपूर्णतदर्धपाठमाचरेत् ॥ ५३ ॥ त
दागोदानजंपुण्यंलभतेनात्रसंशयः ॥ त्रि
भागंपठमानस्तु सोमयागफलं लभेत् ॥
॥ ५४ ॥ षडंशंजपमानस्तुगंगास्नानफलं
लभेत् ॥ तथाऽध्यायद्वयंनित्यंपठमानोनि
रन्तरम् ॥ ५५ ॥ इंद्रलोकमवाप्नोतिकल्प
मेकंवसेद्ध्रुवम् ॥ एकमध्यायकंनित्यंप
ठतेभक्तिसंयुतः ॥ ५६ ॥ रुद्रलोकमवाप्नो

ति गणो भूत्वावसोच्चिरम् ॥ अध्यायार्धंच

पादं वा नित्यं यः पठते जनः॥ ५७॥ समे

तिरावितोकंच मन्वन्तरसमाः शतम् ॥ गी

तायाः श्लोकदशकंसप्तपञ्चचतुष्टयम्॥५८॥

त्रिद्वचैकमेकमर्द्धंवाश्लोकानांयः पठेन्नरः ॥

चन्द्रलोकमवाप्नोति वर्षाणामयुतंतथा ॥

॥ ५९ ॥ गीतार्थमेकपादंच श्लोकमध्याय

मेवच ॥ स्मरंस्त्यक्त्वाजनोदेहंप्रयाति

परमंपदम् ॥ ६० ॥ गीतार्थंवापिपाठं वाशृणुयादन्तकालतः ॥ महापातकयुक्तोपिमुक्तिभागीभवेज्जनः ॥ ६१ ॥ गीतापुस्तकसंयुक्तः प्राणांस्त्यक्त्वाप्रयातियः ॥ वैकुंठं समवाप्नोतिविष्णुनासहमोदते ॥ ६२ ॥ गीताध्यायसमायुक्तोमृतो मानुषतां व्रजेत् ॥ गीताभ्यासं पुनःकृत्वा लभतेमुक्तिमुत्तमाम् ॥ ६३ ॥ गी

तेत्युच्चरसंयुक्तो म्रियमाणोगतिंलभेत् ॥
यद्यत्कर्मचसर्वत्र गीतापाठप्रकीर्तितम् ॥
॥ ६४ ॥ तत्तत्कर्मचनिर्दोषंभूत्वापूर्ण
त्वमाप्नुयात् ॥ पितॄनुद्दिश्ययःश्राद्धेगी
तापाठंकरोतिवै ॥ ६५ ॥ संतुष्टाःपि
तरस्तस्य निरयाद्यांतिस्वर्गतिम् ॥ गी
तापाठेनसन्तुष्टाः पितरःश्राद्धतर्पिताः ॥
॥ ६६ ॥ पितृलोकंप्रयान्त्येवपुत्राशीर्वाद

तत्पराः ॥ गीतापुस्तकदानंचधेनुपुच्छस
मन्वितम् ॥ ६७ ॥ कृत्वाचतद्दिदेसम्यक्
कृतार्थोजायतेजनः ॥ पुस्तकंहेमसंयुक्त
गीतायाःशुद्धमानसः ॥ ६८ ॥ दत्वाविप्रा
यविदुषेजायतेनपुनर्भवः ॥ शतपुस्तकदा
नंच गीतायाः प्रकरोतियः ॥ ६९ ॥ सया
तिब्रह्मसदनंपुनरावृत्तिदुर्लभम् ॥ गीता
दानप्रभावेणसप्तकल्पावधिःसमाः ॥७०॥

विष्णुलोकमवाप्नोति विष्णुना सह मोद्ते ॥ सम्यक्छ्रुत्वा च गीतार्थ पुस्तकं यः प्रदापयेत् ॥ ७१ ॥ तस्मै प्रीतो हि भगवान्ददाति मनसेप्सितम् ॥ देहं मानुषमाश्रित्य चातुर्वर्ण्येषु भारत ॥ ७२ ॥ न शृणोति न पठति गीताममृतरूपिणीम् ॥ हस्तात्त्यक्त्वामृतं प्राप्तं कष्टात्क्ष्वेडं समश्नुते ॥ ॥ ७३ ॥ पीत्वा गीतामृतं लोके लब्ध्वा मो

क्षंसुखी भवेत् ॥ जनैः संसारदुःखार्तैर्गी
ताज्ञानं च यैः श्रुतम् ॥ ७४ ॥ संप्राप्तममृ
तंतैश्चगतास्तेसदनंहरेः ॥ गीतामाश्रित्य
बहवोभूभुजो जनकादयः ॥ ७५ ॥ निर्धू
तकल्मषालोके गतास्तेपरमंपदम् ॥ गीता
सुनविशेषोस्तिजनेषूच्चावचेषुच ॥ ७६ ॥
ज्ञानेष्वेवसमग्रेषु समाब्रह्मस्वरूपिणी ॥
योऽभ्यसूयतिगीतांच योनिन्दांवाकरोति

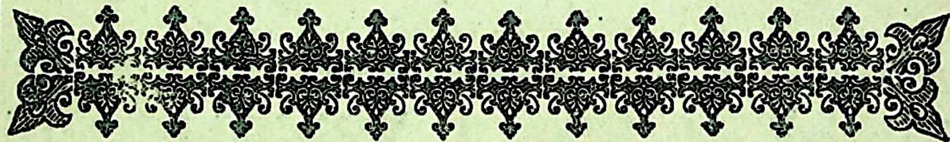
च ॥ ७७ ॥ समेतिनरकंघोरं यावदाभू
तसंप्लवम् ॥ अहंकारेणमूढात्मागीतार्थंनैव
मन्यते ॥ ७८ ॥कुम्भीपाकेषु पच्येत या
वत्कल्पक्षयोभवेत् ॥ गीतार्थवाच्यमा
नं यो न शृणोतिसमीपतः ॥ ७९ ॥ श्वशू
करभवांयोनिमनेकांसोऽधिगच्छति ॥ चौ
र्यंकृत्वाचगीतायाःपुस्तकंयःसमानयेत् ॥
॥ ८० ॥ नतस्मैचफलंकिंचित्पठनंचवृ

थाभवेत् ॥ यःश्रुत्वानैवगीतार्थं मोदतेप
रमार्थतः ॥ ८१ ॥ नैवाप्नोतिफलंलोके
प्रमादाच्चवृथाश्रमः ॥ गीतांश्रुत्वाहिर
ण्यंचपट्टांबरप्रवेष्टनम् ॥ ८२ ॥ निवेदये
त्तद्वक्रेप्रीतयेपरमात्मनः ॥ वाचकंपूज
येद्भक्त्याद्रव्यवस्त्राद्युपस्करैः ॥ ८३ ॥अ
नेकैर्बहुधाप्रीत्या तुष्यतां भगवान्हरिः ॥
माहात्म्यमेतद्गीतायाः कृष्णप्रोक्तंपुरातन

मू ॥ ८४ ॥ गीतान्तेपठतेयस्तुयथोक्त फलभाग्भवेत् ॥ गीतायाः पठनंकृत्वामा हात्म्यंनैवयःपठेत् ॥ ८५ ॥ वृथापाठ फलंतस्यश्रमएवउदाहृतः ॥ एतन्माहा त्म्यसंयुक्तंगीतापाठंकरोतियः ॥ ८६॥ श्र द्धयायःशृणोत्येवदुर्लभांगतिमाप्नुयात् ॥ श्रुत्वापाठंत्वागीतांच माहात्म्यं यः शृणो तिच ॥ ८७ ॥ तस्यपुण्यफलंलोकेभवे

द्वेमनसोप्सितम् ॥ ८८ ॥ इति श्रीभगवद्गीतामाहात्म्यं समाप्तम् ॥ ॥ ॥

श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

श्रीहयग्रीवाय नमः॥ शुक्लांबरधरंविष्णुंश
शिवर्णंचतुर्भुजम् ॥ प्रसन्नवदनं ध्यायेत्स
र्वविघ्नोपशांतये ॥ १ ॥ नारायणंनमस्कृ
त्य नरंचैव नरोत्तमम् ॥ देवींसरस्वतींचै
व ततोजयमुदीरयेत् ॥ २ ॥ व्यासंवासिष्ठ
नप्तारं शक्तेः पौत्रमकल्मषम् ॥ पराशरा
त्मजं वंदे शुकतातं तपोनिधिम् ॥३॥व्या
साय विष्णुरूपाय व्यासरूपाय विष्णवे॥

नमो वै ब्रह्मविधये वासिष्ठाय नमोनमः ॥ ४ ॥ अचतुर्वदनो ब्रह्मा द्विबाहुरपरो हरिः ॥ अफाललोचनः शंभुर्भगवान्बादरायणः ॥ ५ ॥ ॥ श्रीमते रामकृष्णाय नमः ॥ श्रीगोपालकृष्णाय नमः ॥ ॐ अस्य श्रीभगवद्गीतामालामंत्रस्य॥भगवान् वेदव्यासऋषिः ॥ अनुष्टुप्छंदः ॥ श्रीकृष्णः परमात्मा देवता ॥ अशोच्यान

न्वशोचस्त्वं प्रज्ञावादांश्च भाषस इति बी
जम् ॥ सर्वधर्मान्परित्यज्य मामेकंशरणंव्र
जेति शक्तिः ॥ अहं त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्ष
यिष्यामि माशुच इति कीलकम् ॥ नैनं छि
दंति शस्त्राणि नैनं दहति पावक इत्यंगुष्ठा
भ्यां नमः ॥ न चैनं क्लेदयंत्यापो न शोषय
ति मारुत इति तर्जनीभ्यांनमः ॥ अच्छे
द्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव चेति

मध्यमाभ्यां नमः ॥ नित्यःसर्वगतःस्थाणु रचलोऽयंसनातनइत्यनामिकाभ्यांनमः ॥ पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्रश इति कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि चेति करतल करपृष्ठाभ्यां नमः ॥ इति करन्यासः॥ अ थ हृदयादिन्यासः ॥ नैनंछिंदंति शस्त्राणि नैनं दहति पावक इति हृदयाय नमः ॥ न

चनं क्लेदयंत्यापो न शोषयति मारुत इति शिरसे स्वाहा ॥ अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव चेति शिखायै वषट् ॥ नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातन इति कवचाय हुम् ॥ पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोथ सहस्रश इति नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि चेत्यस्त्राय फट् ॥ श्रीकृष्णप्रीत्यर्थे पाठे वि

नियोगः ॥ ॐ पार्थाय प्रतिबोधितां भगवता नारायणेन स्वयं व्यासेन ग्रथितां पुराणमुनिना मध्येमहाभारतम् ॥ अद्वैतामृतवर्षिणीं भगवतीमष्टादशाध्यायिनीमंब त्वामनुसंदधामि भगवद्गीते भवद्वेषिणीम् ॥ ॥ १ ॥ नमोऽस्तु ते व्यास विशालबुद्धे फुल्लारविंदायतपत्रनेत्र ॥ येनत्वयाभारततैलपूर्णःप्रज्वालितो ज्ञानमयःप्रदीपः ॥ २ ॥

प्रपन्नपारिजाताय तोत्रवेत्रैकपाणये ॥ ज्ञा
नमुद्राय कृष्णाय गीतामृतदुहे नमः ॥
॥ ३ ॥ सर्वोपनिषदो गावो दोग्धा गोपाल
नंदनः ॥ पार्थो वत्सः सुधीर्भोक्ता दुग्धं गी
तामृतं महत् ॥ ४ ॥ वसुदेवसुतं देवं कंस
चाणूरमर्दनम् ॥ देवकीपरमानंदं कृष्णं वंदे
जगद्गुरुम् ॥ ५ ॥ भीष्मद्रोणतटा जयद्रथ
जला गांधारनीलोत्पला शल्यग्राहवती कृ

पेण वहनी कर्णेन वेलाकुला ॥ अश्वत्थाम
विकर्णघोरमकरा दुर्योधनावर्तिनी सोत्ती
र्णा खलु पांडवै रणनदी कैवर्तकः केशवः ॥
॥ ६ ॥ पाराशर्यवचःसरोजममलं गीता
र्थगंधोत्कटं नानाख्यानककेसरं हरिकथा
संबोधनाबोधितम् ॥ लोके सज्जनषट्
पदैरहरहः पेपीयमानं मुदा भूयाद्भारतपं
कजं कलिमलप्रध्वंसि नः श्रेयसे ॥ ७ ॥

मूकं करोतिवाचालं पंगुं लंघयते गिरिम् ॥
यत्कृपा तमहं वंदे परमानंदमाधवम् ॥ ८॥
यं ब्रह्मा वरुणेन्द्ररुद्रमरुतः स्तुन्वंति दि
व्यैः स्तवैर्वेदैः सांगपदक्रमोपनिषदैर्गायं
ति यं सामगाः ॥ ध्यानावस्थिततद्गतेन म
नसा पश्यंति यं योगिनो यस्यान्तं न विदुः
सुरासुरगणा देवाय तस्मै नमः ॥ ९ ॥
इति ध्यानम् ॥ ॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ ॥

धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः ॥ मा
मकाः पांडवाश्चैव किमकुर्वत संजय ॥१॥
॥ संजय उवाच ॥ ॥ दृष्ट्वा तु पांडवानीकं
व्यूढं दुर्योधनस्तदा ॥ आचार्यमुपसंगम्य
राजा वचनमब्रवीत् ॥ २ ॥ पश्यैतां पां
डुपुत्राणामाचार्य महतीं चमूम् ॥ व्यूढां
द्रुपदपुत्रेण तव शिष्येण धीमता ॥ ३ ॥
अत्र शूरा महेष्वासा भीमार्जुनसमा यु

धि ॥ युयुधानो विराटश्च द्रुपदश्च महारथः
॥ ४ ॥ धृष्टकेतुश्चेकितानः काशिराजश्च वी
र्यवान् ॥ पुरुजित्कुंतिभोजश्च शैब्यश्च नर
पुंगवः ॥ ५ ॥ युधामन्युश्च विक्रांत उत्त
मौजाश्च वीर्यवान् ॥ सौभद्रो द्रौपदेयाश्च
सर्व एव महारथाः ॥ ६ ॥ अस्माकं तु वि
शिष्टा ये तान्निबोध द्विजोत्तम ॥ नायका
मम सैन्यस्य संज्ञार्थं तान्ब्रवीमि ते ॥७॥

भवान् भीष्मश्च कर्णश्च कृपश्च समितिंजयः ॥ अश्वत्थामा विकर्णश्च सौमदत्तिस्तथैव च ॥ ८ ॥ अन्ये च बहवः शूरा मदर्थे त्यक्तजीविताः ॥ नानाशस्त्रप्रहरणाः सर्वे युद्धविशारदाः ॥ ९ ॥ अपर्याप्तं तदस्माकं बलं भीष्माभिरक्षितम् ॥ पर्याप्तं त्विदमेतेषां बलं भीमाभिरक्षितम् ॥१०॥ अयनेषु च सर्वेषु यथाभागमवस्थिताः ॥ भीष्ममेवा

भिरक्षंतु भवंतः सर्वं एव हि ॥ ११ ॥
तस्य संजनयन्हर्षं कुरुवृद्धः पितामहः ॥
सिंहनादं विनद्योच्चैः शंखं दध्मौ प्रतापवा
न् ॥ १२ ॥ ततः शंखाश्च भेर्यश्च पणवानक
गोमुखाः ॥ सहसैवाभ्यहन्यंत स शब्दस्तु
मुलोऽभवत् ॥१३॥ततः श्वेतैर्हयैर्युक्ते मह
ति स्यंदने स्थितौ ॥ माधवः पांडवश्चैव
दिव्यौ शंखौ प्रदध्मतुः ॥ १४ ॥ पांचज

न्यं हृषीकेशो देवदत्तं धनंजयः ॥ पौंड्रं दध्मौ महाशंखं भीमकर्मा वृकोदरः॥ १५॥ अनंतविजयं राजा कुंतीपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ नकुलः सहदेवश्च सुघोषमणिपुष्पकौ ॥ ॥ १६ ॥ काश्यश्च परमेष्वासः शिखंडी च्च महारथः ॥ धृष्टद्युम्नो विराटश्च सात्यकि श्चापराजितः ॥ १७ ॥ द्रुपदो द्रौपदेयाश्च सर्वशः पृथिवीपते ॥ सौभद्रश्च महाबाहुः

शंखान्दध्मुः पृथक्पृथक् ॥ १८ ॥ स घो
षो धार्तराष्ट्राणां हृदयानि व्यदारयत् ॥न
भश्च पृथिवीं चैव तुमुलो व्यनुनादयन् ॥
॥ १९ ॥ अथ व्यवस्थितान्दृष्ट्वा धार्तराष्ट्रा
न्कपिध्वजः ॥ प्रवृत्ते शस्त्रसंपाते धनुरुद्य
म्य पांडवः॥२०॥ हृषीकेशं तदा वाक्यमि
दमाह महीपते ॥ अर्जुन उवाच ॥ सेनयो
रुभयोर्मध्ये रथं स्थापय मेऽच्युत ॥२१॥

यावदेतान्निरीक्षेऽहं योद्धुकामानवस्थिता
न् ॥ कैर्मया सह योद्धव्यमस्मिन्रणसमुद्य
मे ॥ २२ ॥ योत्स्यमानानवेक्षेऽहं य एते
ऽत्र समागताः ॥ धार्तराष्ट्रस्य दुर्बुद्धेर्युद्धे प्रि
यचिकीर्षवः ॥ २३ ॥ संजय उवाच ॥
एवमुक्तो हृषीकेशो गुडाकेशेन भारत ॥
सेनयोरुभयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तम
म् ॥ २४ ॥ भीष्मद्रोणप्रमुखतः सर्वेषां च

महीक्षिताम् ॥ उवाच पार्थ पश्यैतान्स
मवेतान्कुरूनिति ॥ २५ ॥ तत्रापश्य
त्स्थितान्पार्थः पितनथ पितामहान् ॥
आचार्यान् मातुलान्भ्रातॄन्पुत्रान्पौत्रान्स
खींस्तथा ॥ २६ ॥ श्वशुरान्सुहृदश्चैव
सेनयोरुभयोरापि ॥ तान्समीक्ष्य स कौं
तेयः सर्वान्बंधूनवास्थितान् ॥ २७ ॥ कृप
या परयाऽऽविष्टो ।विषीदान्निदमब्रवीत् ॥

अर्जुन उवाच ॥ दृष्ट्वेमं स्वजनं कृष्ण युयुत्सुं समुपस्थितम् ॥ २८ ॥ सीदंति मम गात्राणि मुखं च परिशुष्यति ॥ वेपथुश्च शरीरे मे रोमहर्षश्च जायते ॥ २९ ॥ गांडीवं स्रंसते हस्तात्त्वक्चैव परिदह्यते ॥ नच शक्नोम्यवस्थातुं भ्रमतीव च मे मनः ॥ ३० ॥ निमित्तानि च पश्यामि विपरीतानि केशव ॥ न च श्रेयोऽनुपश्यामि हत्वा स्वजन

माहवे ॥३१॥ न कांक्षे विजयं कृष्ण न च राज्यं सुखानि च॥ किं नो राज्येन गोविन्द किं भोगैर्जीवितेन वा ॥३२॥ येषामर्थे कांक्षितं नो राज्यं भोगाः सुखानि च ॥ त इमेऽवस्थिता युद्धे प्राणांस्त्यक्त्वा धनानि च ॥३३॥ आचार्याः पितरः पुत्रास्तथैव च पितामहाः ॥मातुलाः श्वशुराःपौत्राः श्यालाः संबंधिनस्तथा ॥ ३४ ॥ एतान्न हं

तुमिच्छामि घ्नतोपि मधुसूदन॥अपित्रैलो क्यराज्यस्य हेतोः किं नु महीकृते ॥३५॥ निहत्य धार्तराष्ट्रान्नः का प्रीतिःस्याज्जनार्द न ॥ पापमेवाश्रयेदस्मान्हत्वैतानाततायि नः ॥ ३६ ॥तस्मान्नार्हा वयं हंतुं धार्तराष्ट्र स्वबांधवान् ॥ स्वजनं हि कथं हत्वा सु खिनः स्याम माधव ॥३७॥ यद्यप्येते न प श्यन्ति लोभोपहतचेतसः ॥ कुलक्षयकृतं

दोषं मित्रद्रोहे च पातकम् ॥३८॥ कथं न ज्ञेयमस्माभिः पापादस्मान्निवर्तितुम् ॥ कुलक्षयकृतं दोषं प्रपश्यद्भिर्जनार्दन ॥३९॥ कुलक्षये प्रणश्यंति कुलधर्माः सनातनाः॥ धर्मे नष्टे कुलं कृत्स्नमधर्मोऽभिभवत्युत ॥४०॥ अधर्माभिभवात्कृष्ण प्रदुष्यंति कुलस्त्रियः ॥ स्त्रीषु दुष्टासु वार्ष्णेय जायते वर्णसंकरः॥४१॥ संकरो नरकायैव कुलघ्ना

नां कुलस्य च ॥ पतंति पितरो ह्येषां लुप्तपिं डोदकक्रियाः ॥४२॥ दोषैरेतैः कुलघ्नानां व र्णसंकरकारकैः ॥ उत्साद्यंते जातिधर्माः कुलधर्माश्च शाश्वताः ॥४३॥ उत्सन्नकुल धर्माणां मनुष्याणां जनार्दन ॥ नरके निय तं वासो भवतीत्यनुशुश्रुम ॥ ४४ ॥ अहो बत महत्पापं कर्तुं व्यवसिता वयम् ॥ य द्राज्यसुखलोभेन हंतुं स्वजनमुद्यताः ॥

॥४५॥ यदि मामप्रतीकारमशस्त्रं शस्त्रपाणयः ॥ धार्तराष्ट्रा रणे हन्युस्तन्मे क्षेमतरं भवेत् ॥ ४६ ॥ संजय उवाच ॥ एवमुक्त्वार्जुनः संख्ये रथोपस्थ उपाविशत् ॥ विसृज्य सशरं चापं शोकसंविग्नमानसः ॥ ४७ ॥ ओंतत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अर्जुनविषादयो

गोनामप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ श्रीकृष्णार्प
णमस्तु ॥ ॥ संजय उवाच ॥ तं तथा कृ
पयाविष्टमश्रुपूर्णाकुलेक्षणम् ॥ विषीदंतमि
दं वाक्यमुवाच मधुसूदनः ॥ १ ॥ श्री
भगवानुवाच ॥ कुतस्त्वा कश्मलमि
दं विषमे समुपस्थितम् ॥ अनार्यजुष्टम
स्वर्ग्यमकीर्तिकरमर्जुन ॥ २ ॥ क्लैब्यं मा
स्म गमः पार्थ नैतत्त्वय्युपपद्यते ॥ क्षुद्रं

हृदयदौर्बल्यं त्यक्त्वोत्तिष्ठ परंतप ॥ ३ ॥
॥ अर्जुन उवाच ॥ कथं भीष्ममहं संख्ये
द्रोणं च मधुसूदन ॥ इषुभिः प्रतियोत्स्या
मि पूजार्हावरिसूदन ॥ ४ ॥ गुरूनहत्वा हि
महानुभावाञ्छ्रेयो भोक्तुं भैक्ष्यमपीह लो
के ॥ हत्वाऽर्थकामांस्तु गुरूनिहैव भुंजीय
भोगान्रुधिरप्रदिग्धान् ॥ ५ ॥ न चैतद्विद्मः
कतरन्नो गरीयो यद्वा जयेम यदि वा नो ज

येयुः ॥ यानेव हत्वा न जिजीविषामस्तेऽवस्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्राः ॥ ६ ॥ कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः पृच्छामि त्वां धर्मसंमूढचेताः ॥ यच्छ्रेयः स्यान्निश्चितं ब्रूहि तन्मे शिष्यस्तेऽहं शाधि मां त्वां प्रपन्नम् ॥ ॥ ७ ॥ न हि प्रपश्यामि ममाऽपनुद्याद्यच्छोकमुच्छोषणमिंद्रियाणाम् ॥ अवाप्य भूमावसपत्नमृद्धं राज्यं सुराणामपि चा

धिपत्यम् ॥ ८ ॥ संजय उवाच ॥ एवमु
क्त्वा हृषीकेशं गुडाकेशः परंतप ॥ न यो
त्स्य इति गोविन्दमुक्त्वा तूष्णीं बभूव ह॥
॥९॥ तमुवाच हृषीकेशः प्रहसन्निव भार
त ॥ सेनयोरुभयोर्मध्ये विषीदन्तमिदं
वचः ॥ १० ॥ ॥श्रीभगवानुवाच ॥ ॥
अशोच्यानन्वशोचस्त्वं प्रज्ञावादांश्च भा
षसे॥ गतासूनगतासूंश्च नानुशोचंति पंडि

ताः ॥ ११ ॥ न त्वेवाहं जातु नासं न त्वं न मे जनाधिपाः ॥ न चैव न भविष्यामः सर्वे वयमतः परम् ॥ १२ ॥ देहिनोऽस्मिन् यथा देहे कौमारं यौवनं जरा ॥ तथा देहांतरप्राप्तिर्धीरस्तत्र न मुह्यति ॥१३॥ मात्रास्पर्शास्तु कौंतेय शीतोष्णसुखदुःखदाः ॥ आगमापायिनोऽनित्यास्तांस्तितिक्षस्व भारत ॥ १४ ॥ यं हि न व्यथयंत्येते पुरुषं

पुरुषर्षभ ॥ समदुःखसुखं धीरं सोऽमृत
त्वाय कल्पते ॥ १५ ॥ नासतो विद्यते भा
वो नाभावो विद्यते सतः॥ उभयोरपि दृष्टो
न्तस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ १६ ॥ अवि
नाशि तु तद्विद्धि येन सर्वमिदं ततम् ॥ वि
नाशमव्ययस्यास्य न कश्चित्कर्तुमर्हति ॥
॥ १७ ॥ अंतवंत इमे देहा नित्यस्योक्ताः
शरीरिणः ॥ अनाशिनोऽप्रमेयस्य तस्माद्यु

ध्यस्व भारत॥ १८॥ य एनं वेत्ति हंतारं यश्चै
नं मन्यते हतम्॥ उभौ तौ न विजानीतो ना
यं हन्ति न हन्यते ॥१९॥ न जायते म्रिय
ते वा कदाचिन्नायं भूत्वा भविता वा न भू
यः ॥ अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो न
हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥ २० ॥ वेदाविना
शिनं नित्यं य एनमजमव्ययम् ॥ कथं स
पुरुषः पार्थ कं घातयति हंति कम् ॥२१ ॥

वासांसि जीर्णानि यथा विहाय नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि ॥ तथा शरीराणि वि हाय जीर्णान्यन्यानि संयाति नवानि देही ॥ २२ ॥ नैनं छिंदंति शस्त्राणि नैनं दह ति पावकः ॥ न चैनं क्लेदयंत्यापो न शोष यति मारुतः ॥ २३ ॥ अच्छेद्योऽयम दाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च ॥ नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः ॥

॥ २४ ॥ अव्यक्तोऽयमचिंत्योऽयमविका योऽयमुच्यते ॥ तस्मादेवं विदित्वैनं नानुशोचितुमर्हसि ॥ २५ ॥ अथ चैनं नित्यजातं नित्यं वा मन्यसे मृतम् ॥ तथापि त्वं महाबाहो नैनं शोचितुमर्हसि ॥ २६ ॥ जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च ॥ तस्मादपरिहार्येऽर्थे न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ २७ ॥ अव्यक्तादीनि भूतानि व्य

क्तमध्यानि भारत ॥ अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना ॥ २८ ॥ आश्चर्यवत्प श्यति कश्चिदेनमाश्चर्यवद्वदति तथैव चा न्यः ॥ आश्चर्यवच्चैनमन्यः शृणोति श्रुत्वा प्येनं वेद न चैव कश्चित् ॥ २९ ॥ देही नि त्यमवध्योऽयं देहे सर्वस्य भारत ॥ तस्मा त्सर्वाणि भूतानि न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ ॥ ३० ॥ स्वधर्ममपि चावेक्ष्य न विकंपितु

मर्हसि ॥ धर्म्याद्धि युद्धाच्छ्रेयोऽन्यत्क्ष
त्रियस्य न विद्यते ॥ ३१ ॥ यदृच्छया चो
पपन्नं स्वर्गद्वारमपावृतम् ॥ सुखिनः क्षत्रि
याः पार्थ लभंते युद्धमीदृशम् ॥ ३२ ॥ अथ
चेत्त्वमिमं धर्म्यं संग्रामं न करिष्यसि ॥
ततः स्वधर्मं कीर्तिं च हित्वा पापमवाप्स्य
सि ॥३३॥ अकीर्तिं चापि भूतानि कथयि
ष्यंति तेऽव्ययाम् ॥ संभावितस्य चाकीर्ति

मरणादतिरिच्यते ॥ ३४ ॥ भयाद्रणादुप
रतं मंस्यंते त्वां महारथाः ॥येषां च त्वं
बहुमतो भूत्वा यास्यासि लाघवम् ॥३५॥
अवाच्यवादांश्च बहून्वदिष्यांति तवाहि
ताः ॥ निंदंतस्तव सामर्थ्यं ततो दुःखतरं
नु किम् ॥ ३६ ॥ हतो वा प्राप्स्यासि स्वर्गं
जित्वा वा भोक्ष्यसे महीम् ॥ तस्मादुत्ति
ष्ठ कौंतेय युद्धाय कृतनिश्चयः ॥३७॥ सु

खदुःदुखे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाज
यौ ॥ ततो युद्धाय युज्यस्व नैवं पापमवा
प्स्यसि ॥ ३८ ॥ एषा तेऽभिहिता सांख्ये
बुद्धियोगे त्विमां शृणु॥ बुद्ध्या युक्तो यया
पार्थ कर्मबन्धं प्राहास्यसि ॥ ३९ ॥ नेहा
भिक्रमनाशोऽस्ति प्रत्यवायो न विद्यते ॥
स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतो भ
यात् ॥ ४० ॥ व्यवसायात्मिका बुद्धिरे

केहु कुरुनंदन ॥ बहुशाखा ह्यनन्ताश्च बुद्धयोऽव्यवसायिनाम् ॥ ४१ ॥ यामिमां पुष्पितां वाचं प्रवदंत्यविपश्चितः ॥ वेदवादरताः पार्थ नान्यदस्तीतिवादिनः ॥४२॥ कामात्मानःस्वर्गपराजन्मकर्मफलप्रदाम्। क्रियाविशेषबहुलां भोगैश्वर्यगतिं प्रति ॥ ॥४३ ॥ भोगैश्वर्यप्रसक्तानां तयाऽपहृत चेतसाम् ॥ व्यवसायात्मिका बुद्धिःसमा

धा नै विधीयते॥ ४४॥ त्रैगुण्यविषया वेदा निस्त्रैगुण्यो भवार्जुन ॥ निर्द्वन्द्वो नित्य सत्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवान्॥४५॥या वानर्थ उदपाने सर्वतःसंप्लुतोदके ॥ तावा न्सर्वेषु वेदेषु ब्राह्मणस्य विजानतः ॥४६॥ कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन॥ मा कर्मफलहेतुर्भूर्मा ते संगोऽस्त्वकर्माणि ॥ ४७ ॥ योगस्थः कुरु कर्माणि संगं त्य

क्त्वा धनंजय ॥ सिद्ध्यसिद्ध्योः समो भू
त्वा समत्वं योग उच्यते ॥४८॥ दूरेण ह्य
वरं कर्म बुद्धियोगाद्धनंजय॥बुद्धौ शरणम
न्विच्छ कृपणाः फलहेतवः ॥४९॥ बुद्धियु
क्तो जहातीह उभे सुकृतदुष्कृते॥तस्माद्यो
गाय युज्यस्व योगः कर्मसु कौशलम्५०॥
कर्मजं बुद्धियुक्ता हि फलं त्यक्त्वा मनी
षिणः॥ जन्मबंधविनिर्मुक्ताः पदं गच्छंत्य

नामयम् ॥ ५१ ॥ यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यतितरिष्यति ॥ तदा गंतासि निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च ॥ ५२ ॥ श्रुतिविप्रतिपन्ना ते यदा स्थास्यति निश्चला॥समाधावचला बुद्धिस्तदा योगमवाप्स्यसि ॥ ॥ ५३ ॥ अर्जुन उवाच ॥ स्थितप्रज्ञस्य का भाषा समाधिस्थस्य केशव॥स्थितधीः किं प्रभाषेत किमासीत व्रजेत किम् ॥

॥ ५४ ॥ श्रीभगवानुवाच॥ ॥ प्रजहाति यदा कामान्सर्वान्पार्थ मनोगतान् ॥ आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते ॥ ५५ ॥ दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः सुखेषु विगतस्पृहः ॥ वीतरागभयक्रोधः स्थितधीर्मुनिरुच्यते ॥५६॥ यः सर्वत्रानभिस्नेहस्तत्तत्प्राप्य शुभाशुभम् ॥ नाभिनंदति न द्वेष्टि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥५७॥यदा संह

रते चायं कूर्मोंगानीव सर्वशः॥ इंद्रियाणी
न्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥५८॥
विषया विनिवर्तंते निराहारस्य देहिनः ॥
रसवर्जं रसोप्यस्य परं दृष्ट्वा निवर्तते॥५९॥
यततो ह्यपि कौंतेय पुरुषस्य विप
श्चितः॥ इंद्रियाणि प्रमाथीनि हरंति प्रस
भं मनः॥ ६० ॥ तानि सर्वाणि संयम्य
युक्त आसीत मत्परः॥ वशे हि यस्येन्द्रि

याणि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ६१ ॥
ध्यायतो विषयान्पुंसः संगस्तेषूपजाय
ते ॥ संगात्संजायते कामः कामात्क्रोधो
ऽभिजायते ॥ ६२ ॥ क्रोधाद्भवति संमोहः
संमोहात्स्मृतिविभ्रमः ॥ स्मृतिभ्रंशाद्बु
द्धिनाशो बुद्धिनाशात्प्रणश्यति ॥ ६३ ॥
रागद्वेषवियुक्तैस्तु विषयानिन्द्रियैश्चरन् ॥
आत्मवश्यैर्विधेयात्मा प्रसादमधिगच्छ

गी. ३६

ति ॥ ६४ ॥ प्रसादे सर्वदुःखानां हानिर
स्योपजायते ॥ प्रसन्नचेतसो ह्याशु बुद्धिः
पर्यवतिष्ठते ॥ ६५ ॥ नास्ति बुद्धिरयुक्तस्य
न चायुक्तस्य भावना॥न चाभावयतः शां
तिरशांतस्य कुतःसुखम् ॥६६॥इंद्रियाणां
हि चरतां यन्मनोऽनुविधीयते ॥ तदस्य
हरति प्रज्ञां वायुर्नावमिवांभसि ॥ ६७ ॥
तस्माद्यस्य महाबाहो निगृहीतानि सर्व

अ० २

शः ॥ इंद्रियाणींद्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ६८ ॥ या निशा सर्वभूतानां तस्यां जागर्ति संयमी॥यस्यां जाग्रति भूतानि सा निशा पश्यतो मुनेः ॥ ६९ ॥आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं समुद्रमापः प्रविशंति यद्वत् ॥ तद्वत्कामा यं प्रविशंति सर्वे स शांतिमाप्नोति न कामकामी ॥ ७० ॥ विहाय कामान्यः सर्वान्पुमांश्चरति निःस्पृ

हः ॥ निर्ममो निरहंकारः स शांतिमधिगच्छति ॥ ७१ ॥ एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति ॥ स्थित्वास्यामंतकालेऽपि ब्रह्म निर्वाणमृच्छति ॥ ७२ ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे सांख्ययोगोनाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

॥ अर्जुन उवाच ॥ ज्यायसी चेत्कर्मणस्ते मता बुद्धिर्जनार्दन ॥ तत् किं कर्मणि घोरे मां नियोजयसि केशव ॥१॥
व्यामिश्रेणेव वाक्येन बुद्धिं मोहयसीव मे॥
तदेकं वद निश्चित्य येन श्रेयोऽहमाप्नुयाम् ॥ २ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ लोकेऽस्मिन् द्विविधा निष्ठा पुरा प्रोक्ता मयाऽनघ ॥
ज्ञानयोगेन सांख्यानां कर्मयोगेन योगि

नाम् ॥ ३ ॥ न कर्मणामनारंभान्नैष्कर्म्यं

पुरुषोऽश्नुते ॥ न च संन्यसनादेव
सिद्धिं समधिगच्छति ॥ ४ ॥ न हि
कश्चित् क्षणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत् ॥
कार्यते ह्यवशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैर्गुणैः ॥
॥ ५ ॥ कर्मेंद्रियाणि संयम्य य आस्ते
मनसा स्मरन् ॥ इंद्रियार्थान् विमूढात्मा

मिथ्याचारः स उच्यते ॥६॥ यस्त्विंद्रिया

णि मनसा नियम्यारभतेऽर्जुन ॥ कर्मेंद्रि
यैः कर्मयोगमसक्तः स विशिष्यते ॥ ७ ॥
नियतं कुरु कर्म त्वं कर्म ज्यायो ह्यकर्मणः॥
शरीरयात्रापि च ते न प्रसिद्धयेदकर्मणः॥
॥ ८ ॥ यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं
कर्मबंधनः ॥ तदर्थं कर्म कौंतेय मुक्तसंगः
समाचर ॥९॥ सहयज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा पुरो
चाव प्रजापतिः॥ अनेन प्रसविष्यध्वमेष

वोस्त्विष्टकामधुक् ॥ १० ॥ देवान् भाव
यताऽनेन ते देवा भावयंतु वः ॥ परस्परं
भावयंतः श्रेयः परमवाप्स्यथ ॥ ११ ॥
इष्टान् भोगान् हि वो देवा दास्यंते यज्ञभा
विताः ॥ तैर्दत्तानप्रदायैभ्यो यो भुंक्ते स्तेन
एव सः ॥ १२ ॥ यज्ञशिष्टाशिनः संतो मु
च्यन्ते सर्वकिल्बिषैः ॥ भुञ्जते ते त्वघं पा
पा ये पचन्त्यात्मकारणात् ॥१३॥ अन्ना

द्भवंति भूतानि पर्जन्यादन्नसंभवः ॥ यज्ञा
द्भवति पर्जन्यो यज्ञः कर्मसमुद्भवः॥ १४ ॥
कर्म ब्रह्मोद्भवं विद्धि ब्रह्माक्षरसमुद्भवम् ॥
तस्मात्सर्वगतं ब्रह्म नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठि
तम् ॥ १५ ॥ एवं प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्तय
तीह यः॥ अघायुरिंद्रियारामो मोघं पार्थ स
जीवति ॥ १६ ॥ यस्त्वात्मरतिरेव स्यादा
त्मतृप्तश्च मानवः ॥ आत्मन्येव च सन्तुष्ट

स्तस्य कार्यं न विद्यते ॥ १७ ॥ नैव तस्य
कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन॥न चास्य सर्व
भूतेषु कश्चिदर्थव्यपाश्रयः ॥१८॥तस्माद्
सक्तःसततं कार्यं कर्म समाचर ॥असक्तो
ह्याचरन्कर्म परमाप्नोतिपूरुषः॥१९॥कर्म
णैव हि संसिद्धिमास्थिता जनकादयः ॥
लोकसंग्रहमेवापि संपश्यन् कर्तुमर्हसि ॥
॥ २० ॥ यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो ज

नः ॥स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्त
ते ॥ २१ ॥ न मे पार्थास्ति कर्तव्यं त्रिषु
लोकेषु किंचन॥नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्त एव
च कर्मणि ॥२२॥ यदि ह्यहं न वर्तेयं जातु
कर्मण्यतंद्रितः ॥ मम वर्त्मानुवर्तंते मनु
ष्याः पार्थ सर्वशः ॥ २३ ॥ उत्सीदेयुरिमे
लोका न कुर्यां कर्म चेदहम् ॥ संकरस्य
च कर्ता स्यामुपहन्यामिमाः प्रजाः ॥२४॥

सक्ताः कर्मण्यविद्वांसो यथा कुर्वंति
भारत ॥ कुर्याद्विद्वांस्तथा सक्तश्चिकीर्षु
र्लोकसंग्रहम् ॥ २५ ॥ न बुद्धिभेदं जन
येदज्ञानां कर्मसंगिनाम् ॥ जोषयेत्सर्वक
र्माणि विद्वान्युक्तः समाचरन् ॥ २६ ॥
प्रकृतेः क्रियमाणानि गुणैः कर्माणि सर्व
शः ॥ अहङ्कारविमूढात्मा कर्ताऽहमिति
मन्यते ॥ २७ ॥ तत्त्ववित्तु महाबाहो गु

णकर्मविभागयोः ॥ गुणा गुणेषु वर्तंत इति
मत्वा न सज्जते । २८ ॥ प्रकृतेर्गुणसं
मूढाः सज्जंते गुणकर्मसु ॥ तानकृत्स्नविदो
मंदान्कृत्स्नविन्न विचालयेत् ॥ २९ ॥ म
यि सर्वाणि कर्माणि संन्यस्याध्यात्मचेत
सा ॥ निराशीर्निर्ममो भूत्वा युद्धचस्व वि
गतज्वरः ॥ ३० ॥ ये मे मतमिदं नित्यम
नुतिष्ठंति मानवाः ॥ श्रद्धावंतोऽनसूयंतो

मुच्यंते तेऽपि कर्मभिः ॥ ३१ ॥ ये त्वेत
दभ्यसूयन्तो नानुतिष्ठन्ति मे मतम् ॥ स
र्वज्ञानविमूढांस्तान्विद्धि नष्टानचेतसः ॥
॥ ३२ ॥ सदृशं चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेर्ज्ञान
वानपि ॥ प्रकृतिं यांति भूतानि निग्रहः किं
करिष्यति ॥ ३३ ॥ इंद्रियस्येंद्रियस्यार्थे
रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ॥ तयोर्न वशमाग
च्छेत्तौ ह्यस्य परिपंथिनौ ॥ ३४ ॥ श्रेयान्

स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ॥
स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः ॥
॥ ३५ ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥ अथ केन
प्रयुक्तोऽयं पापं चरति पूरुषः ॥ अनिच्छ
न्नपि वार्ष्णेय बलादिव नियोजितः ॥३६॥
श्रीभगवानुवाच ॥ काम एष क्रोध एष
रजोगुणसमुद्भवः ॥ महाशनो महापा
प्मा विद्ध्येनमिह वैरिणम् ॥ ३७ ॥धूमे

नाव्रियते वह्निर्यथाऽऽदर्शो मलेन च ॥ य थोल्बेनावृतो गर्भस्तथा तेनेदमावृतम् ॥ ॥ ३८ ॥ आवृतं ज्ञानमेतेन ज्ञानिनो नित्य वैरिणा ॥ कामरूपेण कौन्तेय दुष्पूरेणान लेन च ॥३९॥ इंद्रियाणि मनो बुद्धिरस्या धिष्ठानमुच्यते ॥ एतैर्विमोहयत्येष ज्ञा नमावृत्य देहिनम् ॥ ४० ॥ तस्मात्त्वमिं द्रियाण्यादौ नियम्य भरतर्षभ ॥ पाप्मानं

प्रजहि ह्येनं ज्ञानविज्ञाननाशनम् ॥४१॥
इंद्रियाणि पराण्याहुरिंद्रियेभ्यः परं मनः॥
मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परतस्तु सः॥
॥४२॥ एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्यात्मा
नमात्मना ॥ जहि शत्रुं महाबाहो काम
रूपं दुरासदम् ॥ ४३ ॥ॐ तत्सदिति
श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मयोगो

नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययम् ॥ विवस्वान्मनवे प्राह मनुरिक्ष्वाकवेऽब्रवीत् ॥१॥ एवं परंपराप्राप्तमिमं राजर्षयो विदुः ॥ स कालेनेह महता योगो नष्टः परंतप ॥ २ ॥ स एवायं मया तेऽद्य योगः प्रोक्तः पुरातनः ॥ भक्तोसि मे सखा चेति रहस्यं ह्येतदुत्तमम् ॥ ३ ॥अर्जुन

उवाच ॥ ॥ अपरं भवतो जन्म परं जन्म विवस्वतः ॥ कथमेतद्विजानीयां त्वमादौ प्रोक्तवानिति ॥४॥ श्रीभगवानुवाच ॥ बहू नि मे व्यतीतानि जन्मानि तव चार्जुन ॥ तान्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्थ परंतप ॥५॥ अजोऽपि सन्नव्ययात्मा भूतानामीश्वरोऽपि सन् ॥ प्रकृतिं स्वामधिष्ठाय संभवाम्यात्ममायया ॥ ६ ॥ यदा यदा हि धर्मस्य ग्ला

निर्भवति भारत ॥ अभ्युत्थानमधर्मस्य
तदाऽऽत्मानं सृजाम्यहम् ॥ ७ ॥ परित्रा
णाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् ॥
धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे ॥
॥ ८ ॥ जन्म कर्म च मे दिव्यमेवं यो वेत्ति
तत्त्वतः ॥ त्यक्त्वा देहं पुनर्जन्म नैति मा
मेति सोऽर्जुन ॥९॥ वीतरागभयक्रोधा म
न्मया मामुपाश्रिताः ॥ बहवो ज्ञानतपसा

पूता मद्भावमागताः ॥१०॥ ये यथा मां प्र
पद्यंते तांस्तथैव भजाम्यहम् ॥मम वर्त्मानु
वर्तंते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ ११ ॥ कांक्ष
न्तः कर्मणां सिद्धिं यजंत इह देवताः॥ क्षि
प्रं हि मानुषे लोके सिद्धिर्भवति कर्मजा
॥ १२ ॥ चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मवि
भागशः ॥ तस्य कर्तारमपि मां विद्ध्यक
र्तारमव्ययम्॥१३॥न मां कर्माणि लिंपंते

न मे कर्मफले स्पृहा ॥ इति मां योऽभिजा
नाति कर्मभिर्न स बध्यते ॥१४॥ एवं ज्ञा
त्वा कृतं कर्म पूर्वैरपि मुमुक्षुभिः ॥ कुरु क
र्मैव तस्मात्त्वं पूर्वैः पूर्वतरं कृतम् ॥१५॥ किं
कर्म किमकर्मेति कवयोऽप्यत्र मोहिताः ॥
तत्ते कर्म प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसे
ऽशुभात् ॥१६॥ कर्मणो ह्यपि बोद्धव्यं बो
द्धव्यं च विकर्मणः ॥ अकर्मणश्च बोद्धव्यं

गहना कर्मणो गतिः ॥१७॥ कर्मण्यकर्म यः पश्येदकर्मणि च कर्म यः॥ स बुद्धिमा न्मनुष्येषु स युक्तःकृत्स्नकर्मकृत् ॥१८॥ यस्य सर्वे समारंभाः कामसंकल्पवर्जि ताः ॥ज्ञानाग्निदग्धकर्माणं तमाहुः पंडितं बुधाः ॥ १९ ॥ त्यक्त्वा कर्मफलासंगं नि त्यतृप्तो निराश्रयः॥ कर्मण्यभिप्रवृत्तोपि नै व किंचित्करोति सः॥ २० ॥ निराशीर्यत

चित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः ॥ शारीरं केवलं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ॥२१॥ यदृच्छालाभसंतुष्टो द्वंद्वातीतो विमत्सरः ॥ समः सिद्धावसिद्धौ च कृत्वापि न निबध्यते ॥२२॥ गतसंगस्य मुक्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसः॥ यज्ञायाचरतः कर्म समग्रं प्रविलीयते ॥२३॥ ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम् ॥ ब्रह्मैव तेन गंतव्यं ब्रह्मक

र्म समाधिना ॥२४॥ दैवमेवापरे यज्ञं यो गिनः पर्युपासते ॥ ब्रह्माग्नावपरे यज्ञं यज्ञे नैवोपजुह्वति ॥२५॥ श्रोत्रादीनीन्द्रियाण्य न्ये संयमाग्निषु जुह्वति ॥ शब्दादीन्विष यानन्य इंद्रियाग्निषु जुह्वति ॥ २६ ॥ सर्वा णींद्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे ॥ आ त्मसंयमयोगाग्नौ जुह्वति ज्ञानदीपिते ॥ ॥ २७ ॥ द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञा

स्तथाऽपरे ॥ स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः संशितव्रताः ॥२८॥ अपाने जुह्वति प्राणं प्राणेऽपानं तथाऽपरे ॥प्राणापानगती रुद्ध्वा प्राणायामपरायणाः ॥ २९ ॥ अपरे नियताहाराः प्राणान् प्राणेषु जुह्वति ॥ सर्वेऽप्येते यज्ञविदो यज्ञक्षपितकल्मषाः ॥ ३० ॥ यज्ञशिष्टाऽमृतभुजो यांति ब्रह्म सनातनम् ॥ नायं लोकोऽस्त्ययज्ञस्य कुतोऽन्यः

कुरुसत्तम ॥ ३१ ॥ एवं बहुविधा यज्ञा
वितता ब्रह्मणो मुखे ॥ कर्मजान्विद्धि
तान्सर्वानेवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे ॥ ३२ ॥
श्रेयान्द्रव्यमयाद्यज्ञाज्ज्ञानयज्ञः परंतप ॥
सर्वं कर्माखिलं पार्थ ज्ञाने परिसमाप्यते॥
॥ ३३ ॥ तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन
सेवया॥उपदेक्ष्यंति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्व
दर्शिनः ॥ ३४ ॥ यज्ज्ञात्वा न पुनर्मोहमेवं

यास्यसि पाण्डव ॥ येन भूतान्यशेषेण
द्रक्ष्यस्यात्मन्यथो मयि ॥ ३५ ॥ अपि चे
दसि पापेभ्यः सर्वेभ्यः पापकृत्तमः ॥ सर्वं
ज्ञानप्लवेनैव वृजिनं संतरिष्यसि ॥३६॥ यथै
धांसि समिद्धोऽग्निर्भस्मसात्कुरुतेऽर्जुन ॥
ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात्कुरुते त
था ॥ ३७ ॥ न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्र
मिह विद्यते ॥ तत्स्वयं योगसंसिद्धः का

लनात्मनि विंदति ॥ ३८ ॥ श्रद्धावाँल्लभते ज्ञानं तत्परःसंयतेंद्रियः ॥ ज्ञानं लब्ध्वा परां शांतिमचिरेणाधिगच्छति ॥ ३९ ॥ अज्ञश्चाश्रद्दधानश्च संशयात्मा विनश्यति ॥ नायंलोकोऽस्ति न परो न सुखं संशयात्मनः ॥ ४० ॥ योगसंन्यस्तकर्माणं ज्ञानसंछिन्नसंशयम् ॥ आत्मवंतं न कर्माणि निबध्नन्ति धनंजय ॥ ४१ ॥ तस्माद

ज्ञानसंभूतं हृत्स्थं ज्ञानासिनाऽऽत्मनः ॥
छित्त्वैनं संशयं योगमातिष्ठोत्तिष्ठ भारत ॥
॥ ४२ ॥ ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीता
सूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृ
ष्णार्जुनसंवादे ज्ञानयोगो नाम चतुर्थो
ऽध्यायः॥४॥ ॥ श्रीकृष्णा० ॥ अर्जुन उवा
च ॥ ॥ संन्यासं कर्मणां कृष्ण पुनर्योगं च
शंससि ॥ यच्छ्रेय एतयोरेकं तन्मे ब्रूहि

सुनिश्चितम् ॥ १ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥
संन्यासः कर्मयोगश्च निःश्रेयसकरावुभौ ॥
तयोस्तु कर्मसंन्यासात्कर्मयोगो विशिष्यते
॥ २ ॥ ज्ञेयः स नित्यसंन्यासी यो न द्वेष्टि
न कांक्षति ॥ निर्द्वंद्वो हि महाबाहो सुखं
बंधात्प्रमुच्यते ॥ ३ ॥ सांख्ययोगौ पृथ
ग्बालाः प्रवदंति न पंडिताः ॥ एकमप्या
स्थितः सम्यगुभयोर्विंदते फलम् ॥ ४ ॥

यत्सांख्यैः प्राप्यते स्थानं तद्योगैरपि गम्यते ॥ एकं सांख्यं च योगं च यः पश्यति स पश्यति ॥ ५ ॥ संन्यासस्तु महाबाहो दुःखमाप्तुमयोगतः ॥ योगयुक्तो मुनिर्ब्रह्म न चिरेणाधिगच्छति ॥ ६ ॥ योगयुक्तो विशुद्धात्मा विजितात्मा जितेंद्रियः ॥ सर्वभूतात्मभूतात्मा कुर्वन्नपि न लिप्यते ॥ ७ ॥ नैव किंचित्करोमीति युक्तो मन्ये

त तत्त्ववित् ॥ पश्यञ्छृण्वन्स्पृशञ्जिघ्र न्नश्नन्गच्छन्स्वपञ्छ्वसन् ॥ ८ ॥ प्रलप न्विसृजन्गृह्णन्नुन्मिषन्निमिषन्नपि ॥ इंद्रि याणींद्रियार्थेषु वर्तंत इति धारयन् ॥९॥ब्र ह्मण्याधाय कर्माणि संगं त्यक्त्वा करोति यः ॥ लिप्यते न स पापेभ्यःपद्मपत्रमिवा म्भसा॥१०॥कायेन मनसा बुद्ध्या केवलै रिंद्रियैरपि ॥ योगिनः कर्म कुर्वंति संगं त्य

कत्वाऽऽत्मशुद्धये ॥ ११ ॥ युक्तः कर्मफलं
त्यक्त्वा शांतिमाप्नोति नैष्ठिकीम् ॥ अयु
क्तः कामकारेण फले सक्तो निबध्यते ॥ १२ ॥
सर्वकर्माणि मनसा संन्यस्यास्ते सुखं
वशी ॥ नवद्वारे पुरे देही नैव कुर्वन्न कार
यन् ॥ १३ ॥ न कर्तृत्वं न कर्माणि लोक
स्य सृजति प्रभुः ॥ न कर्मफलसंयोगं
स्वभावस्तु प्रवर्त्तते ॥ १४ ॥ नादत्ते कस्य

न्चित्पापं न चैव सुकृतं विभुः ॥ अज्ञानेना वृतं ज्ञानं तेन मुह्यंति जंतवः ॥१५॥ ज्ञाने न तु तदज्ञानं येषां नाशितमात्मनः ॥ तेषामादित्यवज्ज्ञानं प्रकाशयति तत्परम् ॥ १६ ॥ तद्बुद्धयस्तदात्मानस्तन्निष्ठा स्तत्परायणाः ॥ गच्छंत्यपुनरावृत्तिं ज्ञा ननिर्धूतकल्मषाः ॥ १७ ॥ विद्याविनयसं पन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि ॥ शुनि चैव श्व

पाके च पंडिताः समदर्शिनः ॥१८॥ इहै व तैर्जितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः ॥ निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद्ब्रह्मणि ते स्थिताः ॥१९॥ न प्रहृष्येत्प्रियं प्राप्य नोद्विजेत्प्राप्य चाप्रियम् ॥ स्थिरबुद्धिरसंमूढो ब्रह्मविद्ब्रह्मणि स्थितः ॥ २० ॥ बाह्यस्पर्शेष्वसक्तात्मा विंदत्यात्मनि यत्सुखम् ॥स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखमक्षय्यमश्नुते२१॥

ये हि संस्पर्शजा भोगा दुःखयोनय एव ते ॥ आद्यंतवंतः कौंतेय न तेषु रमते बुधः ॥२२॥ शक्नोतीहैव यः सोढुं प्राक्छरीरविमोक्षणात् ॥ कामक्रोधोद्भवं वेगं स युक्तः स सुखी नरः ॥ २३ ॥ योंतःसुखोंतरारामस्तथांतर्ज्योतिरेव यः ॥ स योगी ब्रह्म निर्वाणं ब्रह्मभूतोऽधिगच्छति ॥२४॥ लभंते ब्रह्म निर्वाणमृषयः क्षीणकल्मषाः ॥

छिन्नद्वैधा यतात्मानः सर्वभूतहिते रताः ॥
॥२५॥ कामक्रोधवियुक्तानां यतीनां यत
चेतसाम् ॥ अभितो ब्रह्म निर्वाणं वर्तते वि
दितात्मनाम् ॥ २६ ॥ स्पर्शान्कृत्वा बहि
र्बाह्यांश्चक्षुश्चैवांतरे भ्रुवोः ॥ प्राणापानौ स
मौ कृत्वा नासाभ्यन्तरचारिणौ ॥२७॥
यतेंद्रियमनोबुद्धिर्मुनिर्मोक्षपरायणः ॥
विगतेच्छाभयक्रोधो यः सदा मुक्त एव

सः ॥२८॥ भोक्तारं यज्ञतपसां सर्वलोक
महेश्वरम् ॥ सुहृदं सर्वभूतानां ज्ञात्वा मां
शांतिमृच्छति ॥ २९ ॥ ॥ ॐ तत्सदि
ति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्या
यां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे संन्या
सयोगो नाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥
॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ अनाश्रितः
कर्मफलं कार्यं कर्म करोति यः ॥ स संन्या

सी च योगी च न निरग्निर्न चाक्रियः ॥ ॥ १ ॥ यं संन्यासमिति प्राहुर्योगं तं विद्धि पाण्डव ॥ न ह्यसंन्यस्तसंकल्पो योगी भवति कश्चन ॥२॥ आरुरुक्षोर्मुनेर्योगं कर्म कारणमुच्यते ॥ योगारूढस्य तस्यैव शमः कारणमुच्यते ॥ ३ ॥ यदा हि नेन्द्रियार्थेषु न कर्मस्वनुषज्जते ॥ सर्वसंकल्प संन्यासी योगारूढस्तदोच्यते ॥ ४ ॥

उद्धरेदात्मनाऽऽत्मानं नात्मानमवसादये
त् ॥ आत्मैव ह्यात्मनो बन्धुरात्मैव रिपु
रात्मनः ॥ ५ ॥ बन्धुरात्माऽऽत्मनस्तस्य
येनाऽऽत्मैवात्मना जितः ॥ अनात्मनस्तु
शत्रुत्वे वर्तेतात्मैव शत्रुवत् ॥ ६ ॥ जिता
त्मनः प्रशांतस्य परमात्मा समाहितः ॥
शीतोष्णसुखदुःखेषु तथा मानापमानयोः
॥ ७ ॥ ज्ञानविज्ञानतृप्तात्मा कूटस्थो वि

जितेंद्रियः ॥ युक्त इत्युच्यते योगी सम
लोष्टाश्मकांचनः ॥८॥ सुहृन्मित्रार्युदासी
नमध्यस्थद्वेष्यबन्धुषु ॥ साधुष्वपि च पा
पेषु समबुद्धिर्विशिष्यते ॥९॥ योगी युंजीत
सततमात्मानं रहसि स्थितः ॥ एकाकी
यतचित्तात्मा निराशीरपरिग्रहः ॥ १० ॥
शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्म
नः ॥ नात्युच्छ्रितं नातिनीचं चैलाजिनकु

शोत्तरम् ॥ ११ ॥ तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा यतचित्तेंद्रियक्रियः ॥ उपविश्यासने युंज्याद्योगमात्मविशुद्धये ॥ १२ ॥ समं कायशिरोग्रीवं धारयन्नचलं स्थिरः ॥ संप्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकयन् ॥ ॥ १३ ॥ प्रशांतात्मा विगतभीर्ब्रह्मचारिव्रते स्थितः ॥ मनः संयम्य मच्चित्तो युक्त आसीत मत्परः ॥ १४ ॥ युञ्जन्नेवं सदात्मा

नं योगी नियतमानसः ॥ शांतिं निर्वाणपर
मां मत्संस्थामधिगच्छति ॥ १५ ॥ नात्य
श्नतस्तु योगोऽस्ति नचैकांतमनश्नतः ॥ न
चातिस्वप्नशीलस्य जाग्रतो नैव चार्जुन
॥ १६ ॥ युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य
कर्मसु ॥ युक्तस्वप्नावबोधस्य योगो भव
ति दुःखहा ॥ १७ ॥ यदा विनियतं चित्त
मात्मन्येवावतिष्ठते ॥ निःस्पृहः सर्वकामे

भ्यो युक्त इत्युच्यते तदा ॥ १८ ॥ यथा
दीपो निवातस्थो नेंगते सोपमा स्मृता ॥
योगिनो यतचित्तस्य युंजतो योगमात्मनः
॥ १९ ॥ यत्रोपरमते चित्तं निरुद्धं योग
सेवया ॥ यत्र चैवात्मनाऽऽत्मानं पश्यन्ना
त्मनि तुष्यति ॥२० ॥ सुखमात्यंतिकं
यत्तद्बुद्धिग्राह्यमतींद्रियम् ॥ वेत्ति यत्र न
चैवायं स्थितश्चलति तत्वतः ॥ २१ ॥यं

लब्ध्वा चापरं लाभं मन्यते नाधिकं ततः ॥
यस्मिन्स्थितो न दुःखेन गुरुणापि विचा
ल्यते ॥ २२ ॥ तं विद्याद्दुःखसंयोगवियोगं
योगसंज्ञितम् ॥ स निश्चयेन योक्तव्यो यो
गो निर्विण्णचेतसा ॥२३ ॥ संकल्पप्रभवा
न्कामांस्त्यक्त्वा सर्वानशेषतः ॥ मनसैवें
द्रियग्रामं विनियम्य समन्ततः ॥ २४ ॥
शनैःशनैरुपरमेद्बुद्ध्या धृतिगृहीतया ॥

आत्मसंस्थं मनः कृत्वा न किंचिदपि चिंत
येत्॥२५॥यतो यतो निश्चलति मनश्चंचल
मस्थिरम् ॥ ततस्ततो नियम्यैतदात्मन्ये
व वशं नयेत्॥२६॥प्रशांतमनसं ह्येनं योगि
नं सुखमुत्तमम्॥उपैति शान्तरजसं ब्रह्मभू
तमकल्मषम् ॥२७॥ युंजन्नेवं सदात्मानं
योगी विगतकल्मषः ॥ सुखेन ब्रह्मसंस्पर्श
मत्यंतं सुखमश्नुते ॥२८॥ सर्वभूतस्थमा

त्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ॥ ईक्षते योग
युक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः ॥ २९ ॥ यो
मां पश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति॥ त
स्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति
॥३०॥ सर्वभूतस्थितं यो मां भजत्येकत्व
मास्थितः ॥ सर्वथा वर्तमानोपि स योगी
मयि वर्तते ॥३१॥ आत्मौपम्येन सर्वत्र स
मं पश्यति योऽर्जुन ॥ सुखं वा यदि वा

दुःखं स योगी परमो मतः॥ ३२ ॥ अर्जुन उवाच॥योऽयं योगस्त्वया प्रोक्तः साम्येन मधुसूदन ॥ एतस्याहं न पश्यामि चंचल त्वात्स्थितिं स्थिराम् ॥३३॥ चंचलं हि मनः कृष्ण प्रमाथि बलवद्दृढम् ॥ तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोरिव सुदुष्करम् ॥ ३४ ॥ श्रीभगवानुवाच॥ असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम् ॥ अभ्यासेन तु कौंतेय वै

रागयेण च गृह्यते ॥ ३५ ॥ असंयतात्म
ना योगो दुष्प्राप इति मे मतिः ॥ वश्या
त्मना तु यतता शक्योऽवाप्तुमुपायतः ॥
॥३६॥ अर्जुन उवाच ॥ अयतिः श्रद्धयोपे
तो योगाच्चलितमानसः ॥ अप्राप्ययोग
संसिद्धिं कां गतिं कृष्ण गच्छति ॥ ३७॥
कच्चिन्नोभयविभ्रष्टश्छिन्नाभ्रमिव नश्यति॥
अप्रतिष्ठो महाबाहो विमूढो ब्रह्मणः पथि

॥ ३८ ॥ एतन्मे संशयं कृष्ण च्छेत्तुमर्ह
स्यशेषतः ॥ त्वदन्यः संशयस्यास्य
च्छेत्ता न ह्युपपद्यते ॥ ३९ ॥ श्रीभगवा
नुवाच ॥ पार्थ नैवेह नामुत्र विनाश
स्तस्य विद्यते ॥ न हि कल्याणकृत्कश्चि
द्दुर्गतिं तात गच्छति ॥ ४० ॥ प्राप्य पु
ण्यकृताँल्लोकानुषित्वा शाश्वतीः समाः ॥
शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टोऽभिजाय

ते ॥ ४१ ॥ अथवा योगिनामेव कुले भव ति धीमताम् ॥ एतद्धि दुर्लभतरं लोके जन्म यदीदृशम् ॥४२॥ तत्र तं बुद्धिसं योगं लभते पौर्वदैहिकम् ॥ यतते च त तो भूयः संसिद्धौ कुरुनंदन ॥ ४३ ॥ पूर्वाभ्यासेन तेनैव ह्रियते ह्यवशोऽपि सः ॥ जिज्ञासुरपि योगस्य शब्दब्रह्मातिवर्तते ॥ ॥ ४४ ॥ प्रयत्नाद्यतमानस्तु योगी संशुद्ध

किल्बिषः ॥ अनेकजन्मसंसिद्धस्ततो या
ति परां गतिम् ॥ ४५ ॥ तपस्विभ्योऽधि
को योगी ज्ञानिभ्योपि मतोऽधिकः ॥ क
र्मिभ्यश्चाधिको योगी तस्माद्योगी भवा
र्जुन ॥४६॥ योगिनामपि सर्वेषां मद्गते
नान्तरात्मना ॥ श्रद्धावान्भजते यो मां
स मे युक्ततमो मतः ॥४७॥ इति श्रीम
द्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योग

शास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अभ्यासयोगो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥६॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ श्रीभगवानुवाच॥ मय्यासक्तमनाः पार्थ योगं युञ्जन्मदाश्रयः ॥ असंशयं समग्रं मां यथा ज्ञास्यसि तच्छृणु ॥ १ ॥ ज्ञानं तेऽहं सविज्ञानमिदं वक्ष्याम्यशेषतः ॥ यज्ज्ञात्वा नेह भूयोऽन्यज्ज्ञातव्यमवशिष्यते ॥ २ ॥ मनुष्याणां सहस्रेषु क

श्चिद्यतति सिद्धये ॥ यततामपि सिद्धानां
कश्चिन्मां वेत्ति तत्त्वतः ॥ ३ ॥ भूमिरापो
नलो वायुः खं मनो बुद्धिरेव च ॥ अहंकार
इतीयं मे भिन्ना प्रकृतिरष्टधा ॥ ४ ॥ अपरे
यमितस्त्वन्यां प्रकृतिं विद्धि मे पराम् ॥
जीवभूतां महाबाहो ययेदं धार्यते जगत्
॥ ५ ॥ एतद्योनीनि भूतानि सर्वाणीत्युप
धारय ॥ अहं कृत्स्नस्य जगतः प्रभवः प्रल

यस्तथा ॥ ६ ॥ मत्तः परतरं नान्यत्किंचि
दस्ति धनंजय ॥ मयि सर्वमिदं प्रोतं सूत्रे
मणिगणा इव ॥ ७ ॥ रसोऽहमप्सु कौंतेय
प्रभास्मि शशिसूर्ययोः ॥ प्रणवः सर्ववेदेषु
शब्दः खे पौरुषं नृषु ॥ ८ ॥ पुण्यो गंधः पृ
थिव्यां च तेजश्चास्मि विभावसौ ॥ जीवनं
सर्वभूतेषु तपश्चास्मि तपस्विषु ॥ ९ ॥
बीजं मां सर्वभूतानां विद्धि पार्थ सनातं

नम् ॥ बुद्धिर्बुद्धिमतामस्मि तेजस्तेजस्वि
नामहम् ॥ १० ॥ बलं बलवतामस्मि काम
रागविवर्जितम् ॥ धर्माविरुद्धो भूतषु का
मोऽस्मि भरतर्षभ ॥ ११ ॥ ये चैव सात्त्वि
का भावा राजसास्तामसाश्च ये ॥ मत्त ए
वति तान्विद्धि न त्वहं तेषु ते मयि॥१२॥
त्रिभिर्गुणमयैर्भावैरेभिः सर्वमिदं जगत् ॥
मोहितं नाभिजानाति मामेभ्यः परमव्य

यम् ॥१३॥ दैवी ह्येषा गुणमयी मम माया दुरत्यया ॥ मामेव ये प्रपद्यंते मायामेतां तरंति ते ॥१४॥ न मां दुष्कृतिनो मूढाः प्रपद्यंते नराधमाः॥ माययापहृतज्ञाना आसुरं भावमाश्रिताः ॥१५॥ चतुर्विधा भजंते मां जनाः सुकृतिनोऽर्जुन ॥ आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ ॥१६॥ तेषां ज्ञानी नित्ययुक्त एकभक्तिर्विशिष्यते ॥

प्रियो हि ज्ञानिनोऽत्यर्थमहं स च मम प्रियः ॥ १७ ॥ उदाराः सर्व एवैते ज्ञानी त्वात्मैव मे मतम् ॥ आस्थितः स हि युक्ता त्मा मामेवानुत्तमां गतिम् ॥१८॥ बहूनां जन्मनामंते ज्ञानवान्मां प्रपद्यंते ॥ वासुदेवः सर्वमिति स महात्मा सुदुर्लभः ॥१९॥ कामैस्तैस्तैर्हृतज्ञानाः प्रपद्यंतेऽन्यदेवताः॥ तं तं नियममास्थाय प्रकृत्या नियताः

स्वया ॥ २० ॥ यो यो स्वां यां तनुं भक्तः श्रद्धयार्चितुमिच्छति ॥ तस्य तस्याचलां श्रद्धां तामेव विदधाम्यहम् ॥ ॥ २१ ॥ स तया श्रद्धया युक्तस्तस्याराधनमीहते ॥ लभते च ततः कामान्मयैव विहितान्हितान् ॥ २२ ॥ अंतवत्तु फलं तषां तद्भवत्यल्पमधेसाम् ॥ देवान्देवयजो यान्ति मद्भक्ता यान्ति मामपि॥२३॥अ

व्यक्तं व्यक्तिमापन्नं मन्यंते मामबुद्धयः ॥
परं भावमजानन्तो ममाव्ययमनुत्तमम् ॥
॥ २४ ॥ नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमायास
मावृतः॥मूढोऽयं नाभिजानाति लोको मा
मजमव्ययम्॥२५॥वेदाहं समतीतानि व
र्तमानानि चार्जुन॥भविष्याणि च भूतानि
मां तु वेद न कश्चन॥२६॥इच्छाद्वेषसमुत्थे
न द्वंद्वमोहेन भारत ॥ सर्वभूतानि संमोहं

सर्गे यांति परंतप॥२७॥येषां त्वंतगतं पाप
जनानां पुण्यकर्मणाम् ॥ ते द्वंद्वमोहनिर्मु
क्ता भजंते मां दृढव्रताः ॥२८॥ जरामरण
मोक्षाय मामाश्रित्य यतंति ये ॥ ते ब्रह्म त
द्विदुः कृत्स्नमध्यात्मं कर्म चाऽखिलम् ॥
॥२९॥साधिभूताधिदैवं मां साधियज्ञं च ये
विदुः ॥ प्रयाणकालेपि च मां ते विदुर्युक्त
चेतसः ॥ ३० ॥ इति श्रीमद्भगवद्गीतासूप

निषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णा
र्जुनसंवादे ज्ञानविज्ञानयोगो नाम सप्त
मोऽध्यायः ॥७॥ अर्जुन उवाच ॥ ॥ किं
तद्ब्रह्म किमध्यात्मं किं कर्म पुरुषोत्तम ॥
अधिभूतं च किं प्रोक्तमधिदैवं किमुच्यते
॥ १ ॥ अधियज्ञः कथं कोऽत्र देहेऽस्मि
न्मधुसूदन ॥ प्रयाणकाले च कथं ज्ञेयो
ऽसि नियतात्मभिः ॥ २ ॥ श्रीभगवानु

वाच ॥ अक्षरं ब्रह्म परमं स्वभावोऽध्या
त्ममुच्यते ॥ भूतभावोद्भवकरो विसर्गः
कर्मसंज्ञितः ॥ ३ ॥ अधिभूतं क्षरो भावः
पुरुषश्चाधिदैवतम् ॥ अधियज्ञोऽहमेवात्र
देहे देहभृतांवर ॥४॥ अंतकाले च मामे
व स्मरन्मुक्त्वा कलेवरम् ॥ यः प्रयाति
स मद्भावं याति नास्त्यत्र संशयः ॥ ५॥
यं यं वापि स्मरन्भावं त्यजत्यंते कलेव

रम् ॥ तंतमेवैति कौंतेय सदा तद्भावभा
वितः ॥ ६ ॥ तस्मात्सर्वेषु कालेषु मामनुस्मर युध्य च॥ मय्यर्पितमनोबुद्धिर्मामेवैष्यस्यसंशयम् ॥ ७ ॥ अभ्यासयोगयुक्तेन चेतसा नान्यगामिना ॥ परमं पुरुषं दिव्यं याति पार्थानुचिंतयन् ॥ ८ ॥ कविं पुराणमनुशासितारमणोरणीयांसमनुस्मरेद्यः॥ सर्वस्य धातारमचिन्त्यरूपमादित्य

वर्ण तमसः परस्तात् ॥ ९ ॥ प्रयाणकाले मनसाऽचलेन भक्त्या युक्तो योगबलेन चैव ॥ भ्रुवोर्मध्ये प्राणमावेश्य सम्यक्स तं परं पुरुषमुपैति दिव्यम् ॥१० ॥ यदक्षरं वेदविदो वदंति विशंति यद्यतयो वीतरागाः ॥ यदिच्छंतो ब्रह्मचर्यं चरंति तत्ते पदं संग्रहेण प्रवक्ष्ये ॥ ११ ॥ सर्वद्वाराणि संयम्य मनो हृदि निरुध्य च ॥ मू

ध्न्यार्धायात्मनः प्राणमास्थितो योगधार
णाम् ॥ १२ ॥ ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याह
रन्मामनुस्मरन् ॥ यः प्रयाति त्यजन्देहं
स याति परमां गतिम् ॥ १३ ॥ अनन्य
चेताः सततं यो मां स्मरति नित्यशः ॥
तस्याहं सुलभः पार्थ नित्ययुक्तस्य यो
गिनः ॥ १४ ॥ मामुपेत्य पुनर्जन्म दुःखा
लयमशाश्वतम् ॥ नाप्नुवन्ति महात्मानः

संसिद्धिं परमां गताः ॥ १५ ॥ आब्रह्मभुव
नाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन ॥ मामुपेत्य
तु कौन्तेय पुनर्जन्म न विद्यते ॥१६॥ सह
स्रयुगपर्यंतमहर्यद्ब्रह्मणो विदुः ॥ रात्रिं युग
सहस्रांतां तेऽहोरात्रविदो जनाः ॥ १७ ॥
अव्यक्ताद्व्यक्तयः सर्वाःप्रभवंत्यहरागमे ॥
रात्र्यागमे प्रलीयंते तत्रैवाव्यक्तसंज्ञके ॥
॥ १८ ॥ भूतग्रामः स एवायं भूत्वा

भूत्वा प्रलीयते ॥ रात्र्यागमेऽवशः पार्थ
प्रभवत्यहरागमे ॥१९॥ परस्तस्मात्तु भावो
ऽन्यो व्यक्तोऽव्यक्तात्सनातनः॥ यः स सर्वे
षु भूतेषु नश्यत्सु न विनश्यति॥२०॥अव्य
क्तोऽक्षर इत्युक्तस्तमाहुः परमां गतिम्॥यं
प्राप्य न निवर्त्तन्ते तद्धाम परमं मम॥२१॥
पुरुषः स परः पार्थ भक्त्या लभ्यस्त्वनन्य
या॥यस्यांतःस्थानि भूतानि येन सर्वमिदं

ततम् ॥२२॥ यत्र काले त्वनावृत्तिमावृत्तिं चैव योगिनः ॥ प्रयाता यांति तं कालं वक्ष्यामि भरतर्षभ॥२३॥ अग्निर्ज्योतिरहः शुक्लः षण्मासा उत्तरायणम्॥ तत्र प्रयाता गच्छंति ब्रह्म ब्रह्मविदो जनाः ॥२४॥ धूमो रात्रिस्तथा कृष्णःषण्मासादक्षिणायनम् ॥ तत्र चान्द्रमसं ज्योतिर्योगी प्राप्य निवर्त्तते ॥ २५ ॥ शुक्लकृष्णे गती ह्येते जगतः

शाश्वते मते ॥ एकया यात्यनावृत्तिमन्य यावर्तते पुनः ॥ २६ ॥ नैते सृती पार्थ जानन्योगी मुह्यति कश्चन ॥ तस्मात्सर्वेषु कालेषु योगयुक्तो भवार्जुन ॥ २७ ॥ वेदेषु यज्ञेषु तपःसु चैव दानेषु यत्पुण्यफलं प्रदिष्टम् ॥ अत्येति तत्सर्वमिदं विदित्वा योगी परं स्थानमुपैति चाद्यम् ॥ २८ ॥ इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मवि

द्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अक्षर
ब्रह्मयोगो नाम अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥
श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ इदं तु त गुह्यतमं
प्रवक्ष्याम्यनसूयवे ॥ ज्ञानं विज्ञानसहितं
यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसेऽशुभात् ॥ १ ॥
राजविद्या राजगुह्यं पवित्रमिदमुत्तमम् ॥
प्रत्यक्षावगमं धर्म्यं सुसुखं कर्तुमव्ययम् ॥
॥ २ ॥ अश्रद्दधानाः पुरुषा धर्मस्यास्य

परंतप ॥ अप्राप्य मां निवर्तन्ते मृत्युस
सारवर्त्मनि ॥ ३ ॥ मया ततमिदं सर्वं
जगदव्यक्तमूर्तिना ॥ मत्स्थानि सर्व
भूतानि न चाहं तेष्ववस्थितः ॥ ४ ॥ न
च मत्स्थानि भूतानि पश्य मे योगमैश्व
रम् ॥ भूतभृन्न च भूतस्थो ममात्मा भूत
भावनः ॥ ५ ॥ यथाऽऽकाशस्थितो नित्यं
वायुः सर्वत्रगो महान् ॥ तथा सर्वाणि भू

तानि मत्स्थानीत्युपधारय ॥ ६ ॥ सर्वभूता
नि कौंतेय प्रकृतिं यांति मामिकाम् ॥ कल्प
क्षये पुनस्तानि कल्पादौ विसृजाम्यहम् ॥
॥ ७ ॥ प्रकृतिं स्वामवष्टभ्य विसृजामि पुनः
पुनः ॥ भूतग्राममिमं कृत्स्नमवशं प्रकृतेर्व
शात् ॥ ८ ॥ न च मां तानि कर्माणि निब
ध्नंति धनंजय ॥ उदासीनवदासीनमसक्तं
तेषु कर्मसु ॥ ९ ॥ मयाऽध्यक्षेण प्रकृतिः

सूयते सचराचरम् ॥ हेतुनानेन कौंतेय जगद्विपरिवर्तते ॥ १० ॥ अवजानंते मां मूढा मानुषीं तनुमास्थितम् ॥ परं भावमजानंतो मम भूतमहेश्वरम् ॥ ११ ॥ मोघाशा मोघकर्माणो मोघज्ञाना विचेतसः ॥ राक्षसीमासुरीं चैव प्रकृतिं मोहिनीं श्रिताः ॥ ॥१२॥ महात्मानस्तु मां पार्थ दैवीं प्रकृति माश्रिताः ॥ भजंत्यनन्यमनसो ज्ञात्वा भू

तादिमव्ययम् ॥ १३ ॥ सततं कीर्तयंतो मां यततंश्च दृढव्रताः ॥ नमस्यंतश्च मां भक्त्या नित्ययुक्ता उपासते ॥ १४ ॥ ज्ञानयज्ञेन चाप्यन्ये यजंतो मामुपासते ॥ एकत्वेन पृथक्त्वेन बहुधा विश्वतोमुखम् ॥ १५ ॥ अहं क्रतुरहं यज्ञः स्वधाहमहमौषधम् ॥ मंत्रोहमहमेवाज्यमहमग्निरहं हुतम् ॥ १६ ॥ पिताहमस्य जगतो माता धाता पिताम

हः ॥ वेद्यं पवित्रमोंकार ऋक्साम यजुरेव च ॥१७॥ गतिर्भर्ता प्रभुः साक्षी निवासः शरणं सुहृत् ॥ प्रभवः प्रलयः स्थानं निधानं बीजमव्ययम् ॥ १८ ॥ तपाम्य हमहं वर्षं निगृह्णाम्युत्सृजामि च ॥ अमृतं चैव मृत्युश्च सदसच्चाहमर्जुन ॥ १९ ॥ त्रैविद्या मां सोमपाः पूतपापा यज्ञैरिष्ट्वा स्वर्गतिं प्रार्थयंते ॥ ते पुण्यमासाद्य सुरेंद्र

लोकमश्नंति दिव्यान्दिवि देवभोगान् ॥२०
ते तं भुक्त्वा स्वर्गलोकं विशालं क्षीणे पुण्ये
मर्त्यलोकं विशंति ॥ एवं त्रयीधर्ममनु
प्रपन्ना गतागतं कामकामा लभंते॥२१ ॥
अनन्याश्चिंतयंतो मां ये जनाः पर्युपा
सते ॥ तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं
वहाम्यहम् ॥ २२॥ येप्यन्यदेवता भक्ता
यजंते श्रद्धयान्विताः ॥ तेऽपि मामेव कौं

तेय यजंत्यविधिपूर्वकम् ॥ २३ ॥ अहं हि सर्वयज्ञानां भोक्ता च प्रभुरेव च ॥ न तु मामभिजानंति तत्त्वेनातश्च्यवंति ते ॥ ॥ २४ ॥ यांति देवव्रता देवान्पितॄन्यांति पितृव्रताः॥भूतानि यांति भूतेज्या यांति मद्याजिनोऽपि माम् ॥ २५ ॥ पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति॥ तदहं भक्त्युपहृतमश्नामि प्रयतात्मनः ॥२६॥

यत्करोषि यदश्नासि यज्जुहोषि ददासि यत् ॥ यत्तपस्यासि कौंतेय तत्कुरुष्व मदर्पणम् ॥ २७ ॥ शुभाशुभफलैरेवं मोक्ष्यसे कर्मबंधनैः ॥ संन्यासयोगयुक्तात्मा विमुक्तो मामुपैष्यसि ॥ २८ ॥ समोऽहं सर्वभूतेषु न मे द्वेष्योऽस्ति न प्रियः ॥ ये भजंति तु मां भक्त्या मयि ते तेषु चाप्यहम् ॥ २९ ॥ अपि चेत्सुदुराचारो भजते

मामनन्यभाक्।।साधुरेव स मंतव्यः सम्य
ग्व्यवसितो हि सः ॥ ३० ॥ क्षिप्रं भवति
धर्मात्मा शश्वच्छांतिं निगच्छति ॥ कौ
न्तेय प्रतिजानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति
॥३१॥मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य येऽपि स्युः
पापयोनयः ॥ स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्ते
ऽपि यांति परां गतिम् ॥ ३२ ॥ किं पुनर्ब्रा
ह्मणाः पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा ॥ अनि

त्यमसुखं लोकमिमं प्राप्य भजस्व माम्॥
॥ ३३ ॥ मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां
नमस्कुरु ॥ मामेवैष्यसि युक्त्वैवमात्मानं
मत्परायणः ॥ ३४ ॥ इति श्रीमद्भगवद्गी
तासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्री
कृष्णार्जुनसंवादे राजविद्याराजगुह्ययोगो
नाम नवमोऽध्यायः॥९॥श्रीभगवानुवाच॥
भूय एव महाबाहो शृणु मे परमं वचः ॥

यत्तेऽहं प्रीयमाणाय वक्ष्यामि हितका
म्यया॥१॥न मे विदुः सुरगणाः प्रभवं न म
हर्षयः॥अहमादिर्हि देवानां महर्षीणां च स
र्वशः॥२॥यो मामजमनादिं च वेत्ति लोक
महेश्वरम् ॥ असंमूढः स मर्त्येषु सर्वपापैः
प्रमुच्यते ॥ ३ ॥ बुद्धिर्ज्ञानमसंमोहः क्षमा
सत्यं दमः शमः॥सुखं दुःखं भवो भावो भयं
चाभयमेव च ॥ ४ ॥ अहिंसा समता तुष्टि

स्तपो दानं यशोऽयशः ॥ भवंति भावा भूतानां मत्त एव पृथग्विधाः ॥ ५ ॥ महर्षयः सप्त पूर्वे चत्वारो मनवस्तथा ॥ मद्भावा मानसा जाता येषां लोक इमाः प्रजाः ॥ ६ ॥ एतां विभूतिं योगं च मम यो वेत्ति तत्त्वतः ॥ सोऽविकम्पेन योगेन युज्यते नात्र संशयः ॥ ७ ॥ अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते ॥ इति मत्वा भजंते मां

इति मत्वा भजंते मां

बुधा भावसमन्विताः ॥ ८ ॥ मच्चित्ता
मद्गतप्राणा बोधयंतः परस्परम् ॥ कथयं
तश्च मां नित्यं तुष्यंति च रमंति च ॥९॥
तेषां सततयुक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकम् ॥
ददामि बुद्धियोगं तं येन मामुपयांति ते॥
॥ १० ॥ तेषामेवानुकंपार्थमहमज्ञानजं
तमः ॥ नाशयाम्यात्मभावस्थो ज्ञानदीपेन
भास्वता ॥ ११ ॥ अर्जुन उवाच ॥ परं

ब्रह्म परं धाम पवित्रं परमं भवान् ॥ पुरुषं
शाश्वतं दिव्यमादिदेवमजं विभुम् ॥१२॥
आहुस्त्वामृषयः सर्वे देवर्षिर्नारदस्तथा ॥
असितो देवलो व्यासः स्वयं चैव ब्रवीषि
मे ॥ १३ ॥ सर्वमेतदृतं मन्ये यन्मां वद
सि केशव ॥ न हि ते भगवन् व्यक्तिं विदु
र्देवा न दानवाः ॥ १४ ॥ स्वयमेवात्मना
ऽऽत्मानं वेत्थ त्वं पुरुषोत्तम ॥ भूतभावन

भूतेश देवदेव जगत्पते ॥ १५ ॥ वक्तुमर्ह-
स्यशेषेण दिव्या ह्यात्मविभूतयः ॥ याभि-
र्विभूतिभिर्लोकानिमांस्त्वं व्याप्य तिष्ठसि
॥ १६ ॥ कथं विद्यामहं योगिंस्त्वां सदा
परिचिंतयन् ॥ केषुकेषु च भावेषु चिंत्यो
सि भगवन्मया ॥ १७ ॥ विस्तरेणात्मनो
योगं विभूतिं च जनार्दन ॥ भूयः कथय
तृप्तिर्हि शृण्वतो नास्ति मेऽमृतम् ॥१८॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥ हंत ते कथयिष्यामि दिव्या ह्यात्मविभूतयः ॥ प्राधान्यतः कुरुश्रेष्ठ नास्त्यंतो विस्तरस्य मे ॥ १९ ॥ अहमात्मा गुडाकेश सर्वभूताशयस्थितः ॥ अहमादिश्च मध्यं च भूतानामंत एव च ॥ २० ॥ आदित्यानामहं विष्णुर्ज्योतिषां रविरंशुमान् ॥ मरीचिर्मरुतामस्मि नक्षत्राणामहं शशी ॥ २१ ॥ वेदानां सामवे

दोऽस्मि देवानामस्मि वासवः॥ इंद्रियाणां मनश्चास्मि भूतानामस्मि चेतना ॥२२॥ रुद्राणां शंकरश्चास्मि वित्तेशो यक्षरक्षसाम् ॥ वसूनां पावकश्चास्मि मेरुः शिखरिणामहम् ॥ २३ ॥ पुरोधसां च मुख्यं मां विद्धि पार्थ बृहस्पतिम् ॥ सेनानीनामहं स्कंदः सरसामस्मि सागरः ॥ २४ ॥ महर्षीणां भृगुरहं गिरामस्म्येकमक्षरम् ॥

यज्ञानां जपयज्ञोऽस्मि स्थावराणां हिमाल
यः ॥२५॥ अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां देवर्षीणां
च नारदः ॥ गंधर्वाणां चित्ररथः सिद्धानां
कपिलो मुनिः ॥२६॥ उच्चैःश्रवसमश्वानां
विद्धि माममृतोद्भवम्॥ ऐरावतं गजेंद्राणां
नराणां च नराधिपम् ॥ २७ ॥ आयुधाना
महं वज्रं धेनूनामस्मि कामधुक् ॥ प्रजन
श्चास्मि कंदर्पः सर्पाणामस्मि वासुकिः ॥

॥२८॥ अनंतश्चास्मि नागानां वरुणो याद
सामहम् ॥ पितॄणामर्यमा चास्मि यमः
संयमतामहम् ॥ २९ ॥ प्रह्लादश्चास्मि
दैत्यानां कालः कलयतामहम् ॥ मृगाणां
च मृगेंद्रोहं वैनतेयश्च पक्षिणाम् ॥ ३० ॥
पवनः पवतामस्मि रामः शस्त्रभृतामहम् ॥
झषाणां मकरश्चास्मि स्रोतसामस्मि जा
ह्नवी ॥ ३१ ॥ सर्गाणामादिरंतश्च मध्यं चै

वाहमर्जुन॥ अध्यात्मविद्या विद्यानां वादः
प्रवदतामहम् ॥ ३२ ॥ अक्षराणामकारो
ऽस्मि द्वंद्वः सामासिकस्य च ॥ अहमेवाक्ष
यः कालो धाताऽहं विश्वतोमुखः॥ ३३॥ मृ
त्युः सर्वहरश्चाहमुद्भवश्च भविष्यताम् ॥
कीर्तिः श्रीर्वाक्च नारीणां स्मृतिर्मेधा धृतिः
क्षमा ॥३४॥ बृहत्साम तथा साम्नां गाय
त्री छंदसामहम् ॥ मासानां मार्गशीर्षोऽह

ऋतूनां कुसुमाकरः ॥३५॥ द्यूतं छलयता
मस्मि तेजस्तेजस्विनामहम् ॥ जयो
ऽस्मि व्यवसायोऽस्मि सत्त्वं सत्त्ववताम
हम् ॥३६॥ वृष्णीनां वासुदेवोऽस्मि पांडवा
नां धनंजयः ॥ मुनीनामप्यहं व्यासः कवी
नामुशना कविः ॥ ३७ ॥ दंडो दमयताम
स्मि नीतिरस्मि जिगीषताम् ॥ मौनं चैवा
स्मि गुह्यानां ज्ञानं ज्ञानवतामहम् ॥३८॥

यच्चापि सर्वभूतानां बीजं तदहमर्जुन ॥
न तदस्ति विना यत्स्यान्मया भूतं चरा
चरम् ॥३९॥ नांतोऽस्ति मम दिव्यानां
विभूतीनां परंतप ॥ एष तूद्देशतः प्रोक्तो
विभूतेर्विस्तरो मया ॥४०॥ यद्यद्विभूतिम
त्सत्वं श्रीमदूर्जितमेव वा ॥ तत्तदेवावग
च्छ त्वं मम तेजोंशसंभवम् ॥ ४१ ॥ अ
थवा बहुनैतेन किं ज्ञातेन तवार्जुन ॥ विष्ट

भ्याहमिदं कृत्स्नमेकांशेन स्थितो जगत् ॥ ४२ ॥ इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विभूतियोगो नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ अर्जुन उवाच ॥ मदनुग्रहाय परमं गुह्यमध्यात्मसंज्ञितम् ॥ यत्त्वयोक्तं वचस्तेन मोहोऽयं विगतो मम ॥ १ ॥ भवाप्ययौ हि भूतानां श्रुतौ विस्तरशो मया ॥

त्वत्तः कमलपत्राक्ष माहात्म्यमपि चाव्ययम् ॥ २ ॥ एवमेतद्यथात्थ त्वमात्मानं परमेश्वर॥द्रष्टुमिच्छामि ते रूपमैश्वरं पुरुषोत्तम ॥ ३ ॥ मन्यसे यदि तच्छक्यं मया द्रष्टुमिति प्रभो ॥ योगेश्वर ततो मे त्वं दर्शयात्मानमव्ययम् ॥ ४ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोथ सहस्रशः ॥ नानाविधानि दिव्यानि नाना

नानाविधानि दिव्यानि नाना

वर्णांकृतीनि च ॥ ५ ॥ पश्यादित्यान्वसून्रु
द्रानश्विनौ मरुतस्तथा ॥ बहून्यदृष्टपूर्वा
णि पश्याश्चर्याणि भारत ॥ ६ ॥ इहैकस्थं
जगत्कृत्स्न पश्याद्य सचराचरम् ॥ मम देहे
गुडाकेश यच्चान्यद्द्रष्टुमिच्छसि ॥७॥ नतु
मां शक्यसे द्रष्टुमनेनैव स्वचक्षुषा ॥ दिव्यं
ददामि ते चक्षुः पश्य मे योगमैश्वरम् ॥
॥ ८ ॥ संजय उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा

ततो राजन्महायोगेश्वरो हरिः॥ दर्शयामास
पार्थाय परमं रूपमैश्वरम्॥ ९ ॥ अनेक
वक्त्रनयनमनेकाद्भुतदर्शनम्॥ अनेकदिव्या
भरणं दिव्यानेकोद्यतायुधम् ॥ १० ॥
दिव्यमाल्यांबरधरं दिव्यगंधानुलेपनम् ॥
सर्वाश्चर्यमयं देवमनंतं विश्वतोमुखम् ॥
॥ ११ ॥ दिवि सूर्यसहस्रस्य भवेद्युग
पदुत्थिता ॥ यदि भा सदृशी सा स्याद्भा

सस्तस्य महात्मनः ॥ १२ ॥ तत्रैकस्थं जगत्कृत्स्नं प्रविभक्तमनेकधा॥ अपश्यद्देव देवस्य शरीरे पांडवस्तदा ॥ १३ ॥ ततः स विस्मयाविष्टो हृष्टरोमा धनंजयः ॥ प्रणम्य शिरसा देवं कृताञ्जलिरभाषत ॥ १४ ॥ अर्जुन उवाच ॥ पश्यामि देवांस्तव देव देहे सर्वांस्तथा भूतविशेषसंघान् ॥ब्रह्माणमीशं कमलासनस्थमृषींश्च

सर्वानुरगांश्च दिव्यान् ॥१५॥ अनेकबाहू दरवक्त्रनेत्रं पश्यामि त्वां सर्वतोनंतरूपम् ॥ नांतं न मध्यं न पुनस्तवादिं पश्यामि विश्वेश्वर विश्वरूपम् ॥ १६ ॥ किरीटिनं गदिनं चक्रिणं च तेजोराशिं सर्वतो दीप्तिमंतम् ॥ पश्यामि त्वां दुर्निरीक्ष्यं समंता दीप्तानलार्कद्युतिमप्रमेयम् ॥ १७ ॥ त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं त्वमस्य विश्वस्य परं

निधानम् ॥ त्वमव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता सनातनस्त्वं पुरुषो मतो मे॥ १८॥ अनादिमध्यांतमनंतवीर्यमनंतबाहुंशशिसूर्यनेत्रम् पश्यामि त्वां दीप्तहुताशवक्त्रं स्वतेजसा विश्वमिदं तपंतम् ॥ १९ ॥ द्यावापृथिव्योरिदमंतरं हि व्याप्तं त्वयैकेन दिशश्चसर्वाः॥ दृष्ट्वाद्भुतं रूपमुग्रं तवेदं लोकत्रयं प्रव्यथितं महात्मन्॥ २०॥ अमी हि त्वां सुरसंघा विशं

ति केचिद्भीताः प्राञ्जलयो गृणंति ॥ स्वस्तीत्युक्त्वा महर्षिसिद्धसंघाः स्तुवंति त्वां स्तुतिभिः पुष्कलाभिः ॥ २१ ॥ रुद्रादित्या वसवो ये च साध्या विश्वेऽश्विनौ मरुतश्चोष्मपाश्च ॥ गंधर्वयक्षासुरसिद्धसंघा वीक्षंते त्वां विस्मिताश्चैव सर्वे ॥ २२ ॥ रूपं महत्ते बहुवक्त्रनेत्रं महाबाहो बहुबाहूरुपादम् ॥ बहूदरं बहुदंष्ट्राकरालं दृष्ट्वा लो

काः प्रव्यथितास्तथाहम् ॥२३॥ नभःस्पृशं दीप्तमनेकवर्णं व्यात्ताननं दीप्तविशालनेत्रम् ॥ दृष्ट्वा हि त्वां प्रव्यथितांतरात्मा धृतिं न विंदामि शमं च विष्णो॥२४॥ दंष्ट्राकरालानि च ते मुखानि दृष्ट्वैव कालानलसन्निभानि ॥दिशो न जाने न लभे च शर्म प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥२५॥ अमी च त्वां धृतराष्ट्रस्य पुत्राः सर्वे सहैवाऽवनिपा

लसंघः ॥ भीष्मो द्रोणः सूतपुत्रस्तथासौ सहास्मदीयैरपि योधमुख्यैः ॥ २६ ॥ वक्त्राणि ते त्वरमाणा विशंति दंष्ट्राकरालानि भयानकानि ॥ केचिद्विलग्ना दशनांतरेषु संदृश्यंते चूर्णितैरुत्तमांगैः ॥ २७ ॥ यथा नदीनां बहवोऽम्बुवेगाः समुद्रमेवाभिमुखा द्रवंति ॥ तथा तवामी नरलोकवीरा विशंति वक्त्राण्यभिविज्वलंति ॥ २८ ॥ यथा

प्रदीप्तं ज्वलनं पतंगा विशंति नाशाय समृ
द्धवेगाः ॥ तथैव नाशाय विशंति लोकास्त
वापि वक्त्राणि समृद्धवेगाः ॥ २९ ॥ लेलि
ह्यसे ग्रसमानः समंताल्लोकान्समग्रान्वद
नैर्ज्वलद्भिः ॥ तेजोभिरापूर्य जगत्समग्रं
भासस्तवोग्राः प्रतपंति विष्णो ॥३०॥आ
ख्याहि मे को भवानुग्ररूपो नमोस्तु ते देव
वर प्रसीद ॥ विज्ञातुमिच्छामि भवंतमा

य नहि प्रजानामि तव प्रवृत्तिम् ॥ ३१ ॥
श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ कालोऽस्मि लोकक्ष
यकृत्प्रवृद्धो लोकान्समाहर्तुमिह प्रवृत्तः ॥
ऋतेऽपि त्वां न भविष्यंति सर्वे येऽवस्थि
ताः प्रत्यनीकेषु योधाः ॥३२॥ तस्मात्त्वमु
त्तिष्ठ यशो लभस्व जित्वा शत्रून्भुंक्ष्व रा
ज्यं समृद्धम् ॥ मयैवैते निहताः पूर्वमेव नि
मित्तमात्रं भव सव्यसाचिन् ॥३३॥ द्रोणं च

भीष्मं च जयद्रथं च कर्णं तथाऽन्यानपि योधवीरान्॥ मया हतांस्त्वं जहि मा व्यथिष्ठा युद्धचस्व जेतासि रणे सपत्नान्॥ ३४॥ संजय उवाच ॥ ॥ एतच्छ्रुत्वा वचनं केशवस्य कृताञ्जलिर्वेपमानः किरीटी ॥ नमस्कृत्वा भूय एवाह कृष्णं सगद्गदं भीतभीतः प्रणम्य ॥ ३५ ॥ अर्जुन उवाच ॥ ॥ स्थाने हृषीकेश तव प्रकीर्त्या जगत्प्रहृष्य

त्यनुरज्यते च ॥ रक्षांसि भीतानि दिशा द्रवंति सर्वे नमस्यंति च सिद्धसंघाः॥३६॥ कस्माच्च ते न नमेरन्महात्मन् गरीयसे ब्रह्मणोऽप्यादिकर्त्रे ॥ अनंत देवेश जगन्निवास त्वमक्षरं सदसत्तत्परं यत्॥३७॥ त्वमादिदेवः पुरुषः पुराणस्त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम्॥वेत्ताऽसि वेद्यं च परं च धाम त्वया ततं विश्वमनंतरूप॥३८॥ वायुर्यमोऽग्नि

र्वरुणः शशांकः प्रजापतिस्त्वं प्रपितामहश्च ॥ नमोनमस्तेऽस्तु सहस्रकृत्वः पुनश्च भूयोपि नमो नमस्ते ॥ ३९॥ नमः पुरस्तादथ पृष्ठतस्ते नमोस्तु ते सर्वत एव सर्व ॥ अनन्तवीर्यामितविक्रमस्त्वं सर्वं समाप्नोषि ततोऽसि सर्वः ॥ ४० ॥ सखेति मत्वा प्रसभं यदुक्तं हे कृष्ण हे यादव हे सखेति ॥ अजानता महिमानं तवेदं मया प्रमादा

त्प्रणयेन वापि ॥ ४१ ॥ यच्चावहासार्थमस
त्कृतोसि विहारशय्यासनभोजनेषु ॥ एको
थ वाप्यच्युत तत्समक्षं तत्क्षामये त्वामह
मप्रमेयम् ॥ ४२ ॥ पितासि लोकस्य चरा
चरस्य त्वमस्य पूज्यश्च गुरुर्गरीयान् ॥ न
त्वत्समोस्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्यो लोकत्र
येप्यप्रतिमप्रभावः ॥ ४३ ॥ तस्मात्प्रणम्य
प्रणिधाय कायं प्रसादये त्वामहमीशमी

ढ्यम् ॥ पितेव पुत्रस्य सखेव सख्युः प्रियः
प्रियायार्हसि देव सोढुम् ॥ ४४ ॥ अदृष्टपूर्वं हृ
षितोस्मि दृष्ट्वा भयेन च प्रव्यथितं मनो मे ॥
तदेव मे दर्शय देव रूपं प्रसीद देवेश जग
न्निवास ॥ ४५ ॥ किरीटिनं गदिनं चक्रह
स्तामिच्छामि त्वां द्रष्टुमहं तथैव ॥ तेनैव
रूपेण चतुर्भुजेन सहस्रबाहो भव विश्वमू
र्ते ॥ ४६ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ मया

प्रसन्नेन तवार्जुनेदं रूपं परं दर्शितमात्मयो
गात् ॥ तेजोमयं विश्वमनंतमाद्यं यन्मे त्व
दन्येन न दृष्टपूर्वम् ॥४७॥ न वेदयज्ञाध्यय
नैर्न दानैर्न च क्रियाभिर्न तपोभिरुग्रैः ॥ एवं
रूपः शक्य अहं नृलोके द्रष्टुं त्वदन्येन कु
रुप्रवीर ॥ ४८ ॥ मा ते व्यथा मा च विमूढ
भावो दृष्ट्वा रूपं घोरमीदृङ्ममेदम् ॥ व्यपे
तभीः प्रीतमनाः पुनस्त्वं तदेव मे रूपमिदं

प्रपश्य ॥ ४९ ॥ संजय उवाच ॥ इत्यर्जुनं वासुदेवस्तथोक्त्वा स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः ॥ आश्वासयामास च भीतमेनं भूत्वा पुनः सौम्यवपुर्महात्मा ॥५०॥ अर्जुन उवाच ॥ दृष्ट्वेदं मानुषं रूपं तव सौम्यं जनार्दन ॥ इदानीमस्मि संवृत्तः सचेताः प्रकृतिं गतः ॥५१॥ श्रीभगवानुवाच ॥ सुदुर्दर्शमिदं रूपं दृष्टवानसि यन्मम ॥ देवा

अप्यस्य रूपस्य नित्यं दर्शनकांक्षिणः ॥
॥ ५२ ॥ नाहं वेदैर्न तपसा न दानेन न चे
ज्यया ॥ शक्य एवंविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि
मां यथा ॥ ५३ ॥ भक्त्या त्वनन्यया श
क्यो ह्यहमेवंविधोऽर्जुन ॥ ज्ञातुं द्रष्टुं च त
त्त्वेन प्रवेष्टुं च परंतप ॥ ५४ ॥ मत्कर्मकृ
न्मत्परमो मद्भक्तः संगवर्जितः ॥ निर्वैरः
सर्वभूतेषु यः स मामेति पांडव ॥ ५५ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मवि द्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विश्व रूपदर्शनयोगो नाम एकादशोऽध्यायः ॥ ॥११॥ अर्जुन उवाच ॥ एवं सततयुक्ता ये भक्तास्त्वां पर्युपासते ॥ ये चाऽप्यक्षर मव्यक्तं तेषां के योगवित्तमाः ॥ १ ॥ श्री भगवानुवाच ॥ मय्यावेश्य मनो ये मां नि त्ययुक्ता उपासते ॥ श्रद्धया परयोपेतास्ते

म युक्ततमा मताः ॥ २ ॥ ये त्वक्षरमनिर्दे
श्यमव्यक्तं पर्युपासते ॥ सर्वत्रगमचिंत्यं
च कूटस्थमचलं ध्रुवम् ॥ ३ ॥ सन्नियम्ये
न्द्रियग्रामं सर्वत्र समबुद्धयः ॥ ते प्राप्नुवंति
मामेव सर्वभूतहिते रताः ॥ ४ ॥ क्लेशोऽधि
कतरस्तेषामव्यक्तासक्तचेतसाम् ॥ अव्य
क्ता हि गतिर्दुःखं देहवद्भिरवाप्यते ॥ ५ ॥
ये तु सर्वाणि कर्माणि मयि संन्यस्य मत्प

रा:॥ अनन्येनैव योगेन मां ध्यायंत उपास
ते॥६॥ तेषामहं समुद्धर्ता मृत्युसंसारसा
गरात् ॥ भवामि न चिरात्पार्थ मय्यावेशि
तचेतसाम् ॥ ७ ॥ मय्येव मन आधत्स्व
मयि बुद्धिं निवेशय ॥ निवसिष्यसि मय्ये
व अत ऊर्ध्वं न संशयः॥८॥ अथ चित्तं स
माधातुं न शक्नोषि मयि स्थिरम् ॥ अभ्या
सयोगेन ततो मामिच्छाप्तुं धनंजय ॥ ९ ॥

अभ्यासेप्यसमर्थोसि मत्कर्मपरमो भव ॥
मदर्थमपि कर्माणि कुर्वन्सिद्धिमवाप्स्य
सि ॥१०॥ अथैतदप्यशक्तोसि कर्तुं मद्यो
गमाश्रितः ॥ सर्वकर्मफलत्यागं ततः कुरु
यतात्मवान्॥११॥श्रेयो हि ज्ञानमभ्यासा
ज्ज्ञानाद्ध्यानं विशिष्यते ॥ ध्यानात्कर्मफ
लत्यागस्त्यागाच्छांतिरनंतरम् ॥१२॥ अ
द्वेष्टा सर्वभूतानां मैत्रः करुण एव च॥निर्म

मो निरहंकारः समदुःखसुखः क्षमी॥ १३॥
संतुष्टः सततं योगी यतात्मा दृढनिश्चयः॥
मय्यर्पितमनोबुद्धिर्यो मद्भक्तः स मे प्रियः
॥ १४ ॥ यस्मान्नोद्विजते लोको लोकान्नो
द्विजते च यः ॥ हर्षामर्षभयोद्वेगैर्मुक्तो यः
स च मे प्रियः॥ १५॥ अनपेक्षः शुचिर्दक्ष उ
दासीनो गतव्यथः॥ सर्वारंभपरित्यागी यो
मद्भक्तः स मे प्रियः॥ १६॥ यो न हृष्यति न

द्वेष्टि न शोचति न कांक्षति ॥ शुभाशुभपरि
त्यागी भक्तिमान्यः स मे प्रियः ॥ १७ ॥ समः
शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमानयोः ॥
शीतोष्णसुखदुःखेषु समः संगविवर्जितः ॥
॥ १८ ॥ तुल्यनिंदास्तुतिर्मौनी संतुष्टो ये
न केनचित् ॥ अनिकेतः स्थिरमतिर्भक्ति
मान्मे प्रियो नरः ॥ १९ ॥ ये तु धर्म्यामृतमिदं
यथोक्तं पर्युपासते ॥ श्रद्दधाना मत्परमा

भक्तास्तेऽतीव मे प्रियाः॥२०॥इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्स ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे भक्तियोगो नाम द्वादशोऽध्यायः॥१२॥श्रीकृष्णार्पण० ॥श्रीभगवानुवाच ॥ इदं शरीरं कौंतेय क्षेत्रमित्यभिधीयते॥ एतद्यो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञमिति तद्विदः॥१॥क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत ॥क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्ज्ञानं यत्त

ज्ञानं मतं मम॥२॥तत्क्षेत्रं यच्च यादृक्च
यद्विकारि यतश्च यत्॥स च यो यत्प्रभाव
श्च तत्समासेन मे शृणु॥३॥ऋषिभिर्बहुधा
गीतं छंदोभिर्विविधैः पृथक् ॥ ब्रह्मसूत्रपदै
श्चैव हेतुमद्भिर्विनिश्चितैः॥ ४॥ महाभूता
न्यहंकारो बुद्धिरव्यक्तमेव च ॥ इंद्रियाणि
दशैकं च पञ्च चेन्द्रियगोचराः॥५॥ इच्छा
द्वेषः सुखं दुःखं संघातश्चेतना धृतिः॥एत

त्क्षेत्रं समासेन सविकारमुदाहृतम् ॥ ६ ॥ अमानित्वमदंभित्वमहिंसा क्षान्तिरार्जवम् ॥ आचार्योपासनं शौचं स्थैर्यमात्मविनिग्रहः ॥ ७ ॥ इंद्रियार्थेषु वैराग्यमनहंकार एव च ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनम् ॥ ८ ॥ असक्तिरनाभिष्वंगः पुत्रदारगृहादिषु ॥ नित्यं च समचित्तत्वमिष्टानिष्टोपपत्तिषु ॥ ९ ॥ मयि चान

न्यंयोगेन भक्तिरव्यभिचारिणी ॥ विविक्त
देशसेवित्वमरतिर्जनसंसदि ॥ १० ॥ अ
ध्यात्मज्ञाननित्यत्वं तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम् ॥
एतज्ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानं यदतोऽन्य
था ॥ ११ ॥ ज्ञेयं यत्तत्प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञा
त्वाऽमृतमश्नुते ॥ अनादिमत्परं ब्रह्म न स
त्तन्नासदुच्यते ॥ १२ ॥ सर्वतः पाणिपादं
तत्सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ॥ सर्वतः श्रुति

मल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति ॥ १३ ॥ सर्वे
न्द्रियगुणाभासं सर्वेन्द्रियविवर्जितम् ॥ अ
सक्तं सर्वभृच्चैव निर्गुणं गुणभोक्तृ च ॥१४॥
बहिरंतश्च भूतानामचरं चरमेव च ॥ सू
क्ष्मत्वात्तदविज्ञेयं दूरस्थं चांतिके च तत्
॥ १५ ॥ अविभक्तं च भूतेषु विभक्तमिव
च स्थितम् ॥ भूतभर्तृ च तज्ज्ञेयं ग्रसि
ष्णु प्रभविष्णु च ॥१६॥ ज्योतिषामपि त

गी. ज्योतिस्तमसः परमुच्यते ॥ ज्ञानं ज्ञेयं
१८ ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य धिष्ठितम् ॥१७॥
इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं चोक्तं समास
तः ॥ मद्भक्त एतद्विज्ञाय मद्भावायोपपद्य
ते ॥१८॥ प्रकृतिं पुरुषं चैव विद्ध्यनादी
उभावपि ॥ विकारांश्च गुणांश्चैव विद्धि
प्रकृतिसंभवान् ॥ १९ ॥ कार्यकारणक
र्तृत्वे हेतुः प्रकृतिरुच्यते ॥ पुरुषः सुखदुः

त्वानां भोक्तृत्वे हेतुरुच्यते ॥२०॥ पुरुषः प्रकृतिस्थो हि भुंक्ते प्रकृतिजान्गुणान् ॥ कारणं गुणसंगोऽस्य सदसद्योनिजन्मसु ॥२१॥ उपद्रष्टानुमंता च भर्त्ता भोक्ता महेश्वरः ॥ परमात्मेति चाप्युक्तो देहेस्मिन्पुरुषः परः॥२२॥ य एवं वेत्ति पुरुषं प्रकृतिं च गुणैः सह ॥ सर्वथा वर्तमानोऽपि न स भूयोऽभिजायते ॥२३॥ ध्यानेनात्म

नि पश्यंति केचिदात्मानमात्मना ॥अन्ये
सांख्येन योगेन कर्मयोगेन चापरे ॥२४॥
अन्ये त्वेवमजानंतः श्रुत्वान्येभ्य उपास
ते ॥ तेऽपि चातितरंत्येव मृत्युं श्रुतिपराय
णाः ॥ २५ ॥ यावत्संजायते किंचित्सत्त्वं
स्थावरजंगमम् ॥ क्षेत्रक्षेत्रज्ञसंयोगात्तद्वि
द्धि भरतर्षभ ॥ २६ ॥ समं सर्वेषु भूतेषु
तिष्ठंतं परमेश्वरम् ॥विनश्यत्स्वविनश्यंतं

यः पश्यति स पश्यति ॥२७॥ समं पश्यन्
हि सर्वत्र समवस्थितमीश्वरम् ॥ न हिन
स्त्यात्मनात्मानं ततो याति परां गतिम् ॥
॥२८॥ प्रकृत्यैव च कर्माणि क्रियमाणा
नि सर्वशः ॥ यः पश्यति तथात्मानमकर्त्तारं
स पश्यति ॥२९॥ यदा भूतपृथग्भावमे
कस्थमनुपश्यति ॥ तत एव च विस्तारं
ब्रह्म संपद्यते तदा ॥ ३० ॥ अनादित्वान्नि

गुणत्वात्परमात्मायमव्ययः ॥ शरीरस्थो
ऽपि कौंतेय न करोति न लिप्यते ॥३१॥ य
था सर्वगतं सौक्ष्म्यादाकाशं नोपलिप्यते
सर्वत्रावस्थितो देहे तथात्मा नोपलिप्यते
॥ ३२ ॥ यथा प्रकाशयत्येकः कृत्स्नं लोक
मिमं रविः॥क्षेत्रं क्षेत्री तथा कृत्स्नं प्रकाश
यति भारत ॥ ३३ ॥ क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोरेवमंतरं
ज्ञानचक्षुषा ॥ भूतप्रकृतिमोक्षं च ये विदु

यांति ते परम् ॥ ३४ ॥ इति श्रीमद्भगव
द्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे क्षेत्रक्षेत्रज्ञविभागयो
गो नाम त्रयोदशोऽध्यायः॥१३॥ श्रीकृष्णा
र्पणमस्तु ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥परं भू
यः प्रवक्ष्यामि ज्ञानानां ज्ञानमुत्तमम् ॥ यं
ज्ञात्वा मुनयः सर्वे परां सिद्धिमितो गताः
॥ १ ॥ इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधर्म्यं

मागताः ॥ सर्गेऽपि नोपजायंते प्रलये न व्यथंति च ॥२॥ मम योनिर्महद्ब्रह्म तस्मिन्गर्भं दधाम्यहम् ॥ संभवः सर्वभूतानां ततो भवति भारत ॥३॥ सर्वयोनिषु कौंतेय मूर्तयः संभवंति याः ॥ तासां ब्रह्म महद्योनिरहं बीजप्रदः पिता ॥४॥ सत्त्वं रजस्तम इति गुणाः प्रकृतिसंभवाः ॥ निबध्नन्ति महाबाहो देहे देहिनमव्ययम् ॥ ५ ॥ तत्र

सत्त्वं निर्मलत्वात्प्रकाशकमनामयम् ॥
सुखसंगेन बध्नाति ज्ञानसङ्गेन चानघ ॥६॥
रजो रागात्मकं विद्धि तृष्णासंगसमुद्भवम्
तन्निबध्नाति कौंतेय कर्मसंगेन देहिनम् ॥
॥७॥ तमस्त्वज्ञानजं विद्धि मोहनं सर्व
देहिनाम् ॥ प्रमादालस्यनिद्राभिस्तं निब
ध्नाति भारत ॥८॥ सत्त्वं सुखे संजयति
रजः कर्मणि भारत ॥ज्ञानमावृत्य तु तमः

प्रमादे संजयत्युत ॥ ९ ॥ रजस्तमश्चाभि भूय सत्त्वं भवति भारत ॥ रजः सत्त्वं तमश्चैव तमः सत्त्वं रजस्तथा ॥१०॥ सर्व द्वारेषु देहेऽस्मिन्प्रकाश उपजायते ॥ ज्ञा नं यदा तदा विद्याद्विवृद्धं सत्त्वमित्युत ॥ ॥ ११ ॥ लोभः प्रवृत्तिरारम्भः कर्मणामश मः स्पृहा ॥ रजस्येतानि जायन्ते विवृद्धे भ रतर्षभ ॥१२॥ अप्रकाशोऽप्रवृत्तिश्च प्रमादो

मोह एव च ॥ तमस्येतानि जायंते विवृद्धे कुरुनंदन ॥१३॥ यदा सत्त्वे प्रवृद्धे तु प्रलयं याति देहभृत् ॥ तदोत्तमविदाँल्लोकानमलान्प्रतिपद्यते ॥ १४ ॥ रजसि प्रलयं गत्वा कर्मसंगिषु जायते॥ तथा प्रलीनस्तमसि मूढयोनिषु जायते ॥१५॥ कर्मणः सुकृतस्याहुः सात्त्विकं निर्मलं फलम्॥रजसस्तु फलं दुःखमज्ञानं तमसः फलम्॥१६॥

सत्त्वात्संजायतें ज्ञानं रजसो लोभ एव च ॥ प्रमादमोहौ तमसो भवतोऽज्ञानमेव च ॥१७॥ ऊर्ध्वं गच्छंति सत्त्वस्था मध्ये तिष्ठंति राजसाः ॥ जघन्यगुणवृत्तिस्था अधो गच्छंति तामसाः १८॥ नान्यं गुणेभ्यः कर्तारं यदा द्रष्टानुपश्यति ॥ गुणेभ्यश्च परं वेत्ति मद्भावं सोधिगच्छति ॥१९॥ गुणानेतानतीत्य त्रीन्देही देहस

मुद्भवान् ॥ जन्ममृत्युजरादुःखैर्विमुक्तो
ऽमृतमश्नुते॥२०॥अर्जुन उवाच ॥कैर्लिंगै
स्त्रीन्गुणानेतानतीतो भवति प्रभो॥ किमा
चारः कथं चैतांस्त्रीन्गुणानतिवर्तते ॥२१॥
॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥प्रकाशं च प्रवृत्तिं चं
मोहमेव च पांडव॥ न द्वेष्टि संप्रवृत्तानि न
निवृत्तानि कांक्षति॥२२॥उदासीनवदासी
नो गुणैर्यो न विचाल्यते॥गुणा वर्तंत इत्ये

व योऽवतिष्ठति नेंगते॥२३॥ समदुःखसुखः
स्वस्थः समलोष्टाश्मकांचनः॥तुल्यप्रिया
प्रियो धीरस्तुल्यनिंदात्मसंस्तुतिः॥ २४ ॥
मानापमानयोस्तुल्यस्तुल्यो मित्रारिप
क्षयोः॥ सर्वारंभपरित्यागी गुणातीतः स
उच्यते ॥२५॥ मां च योऽव्यभिचारेण भ
क्तियोगेन सेवते ॥ स गुणान्समतीत्यै
तान्ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ २६ ॥ ब्रह्मणो

हि प्रतिष्ठाहममृतस्याव्ययस्य च ॥ शा
श्वतस्य च धर्मस्य सुखस्यैकांतिकस्य च
॥ २७ ॥ इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु
ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवा
दे गुणत्रयविभागयोगो नाम चतुर्दशो
ऽध्यायः ॥ १४ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ ऊ
र्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम् ॥
छंदांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित्

॥१॥ अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा गुण
प्रवृद्धा विषयप्रवालाः ॥ अधश्च मूलान्यनु
सन्ततानि कर्मानुबन्धीनि मनुष्यलोके ॥
॥ २ ॥ न रूपमस्येह तथोपलभ्यते नांतो
न चादिर्न च संप्रतिष्ठा ॥ अश्वत्थमेनं सु
विरूढमूलमसंगशस्त्रेण दृढेन छित्त्वा॥३॥
ततः पदं तत्परिमार्गितव्यं यस्मिन्गता
न निवर्तंति भूयः॥ तमेव चाद्यं पुरुषं प्रप

द्ये यतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी ॥ ४ ॥ नि
र्मानमोहा जितसंगदोषा अध्यात्मनित्या
विनिवृत्तकामाः ॥ द्वंद्वैर्विमुक्ताः सुखदुः
खसंज्ञैर्गच्छंत्यमूढाः पदमव्ययं तत् ॥५॥
न तद्भासयते सूर्यो न शशांको न पावकः॥
यद्गत्वा न निवर्तंते तद्धाम परमं मम ॥
॥६॥ ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सना
तनः ॥ मनःषष्ठानींद्रियाणि प्रकृतिस्थानि

कर्षति ॥ ७ ॥ शरीरं यदवाप्नोति यच्चाप्यु
त्क्रामतीश्वरः॥गृहीत्वैतानि संयाति वायु
र्गंधानिवाशयात् ॥ ८॥ श्रोत्रं चक्षुः स्पर्श
नं च रसनं घ्राणमेव च॥अधिष्ठाय मनश्चा
ऽयं विषयानुपसेवते॥९॥उत्क्रामंतं स्थितं
वापि भुंजानं वा गुणान्वितम्॥विमूढा नानु
पश्यंति पश्यंति ज्ञानचक्षुषः॥ १०॥यतंतो
योगिनश्चैनं पश्यंत्यात्मन्यवस्थितम् ॥

द्तंतोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यंत्यचेत
सः ॥ ११ ॥ यदादित्यगतं तेजो जगद्भा
सयतेऽखिलम् ॥ यच्चन्द्रमसि यच्चाग्नौ त
त्तेजो विद्धि मामकम् ॥ १२ ॥ गामावि
श्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा ॥
पुष्णामि चौषधीः सर्वाः सोमो भूत्वा
रसात्मकः ॥१३॥अहं वैश्वानरो भूत्वा प्रा
णिनां देहमाश्रितः ॥ प्राणापानसमायुक्तः

पचाम्यन्नं चतुर्विधम् ॥ १४ ॥ सर्वस्य चाहं
हृदि संनिविष्टो मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं
च॥वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो वेदांतकृद्वेदविदे
व चाहम्॥ १५ ॥द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षर
श्चाक्षर एव च॥क्षरः सर्वाणि भूतानि कूट
स्थोऽक्षर उच्यते ॥१६॥ उत्तमः पुरुषस्त्व
न्यः परमात्मेत्युदाहृतः॥ यो लोकत्रयमा
विश्य बिभर्त्यव्यय ईश्वरः ॥ १७॥ यस्मा

त्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः ॥ अता
स्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥ १८ ॥
यो मामेवमसंमूढो जानाति पुरुषोत्तमम् ॥
स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत ॥
॥ १९ ॥ इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं
मयाऽनघ ॥ एतद्बुद्ध्वा बुद्धिमान्स्यात्कृ
तकृत्यश्च भारत ॥ २० ॥ ॐ तत्सदिति
श्रीमद्भगवद्गीतासूप० पुराणपुरुषोत्तमयो

गो नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ श्री

भगवानुवाच ॥ ॥ अभयं सत्त्वसंशुद्धि

ज्ञानयोगव्यवस्थितिः ॥ दानं दमश्च यज्ञ

श्च स्वाध्यायस्तप आर्जवम् ॥ १ ॥ अहिं

सा सत्यमक्रोधस्त्यागः शांतिरपैशुनम् ॥

दया भूतेष्वलोलुप्त्वं मार्दवं ह्रीरचापलम् ॥

॥ २ ॥ तेजः क्षमा धृतिः शौचमद्रोहो ना

तिमानिता ॥ भवंति सम्पदं दैवीमभिजा

तस्य भारत ॥ ३ ॥ दंभो दर्पोऽभिमानश्च क्रोधः पारुष्यमेव च ॥ अज्ञानं चाभिजात स्य पार्थ संपदमासुरीम् ॥ ४ ॥ दैवी संप द्विमोक्षाय निबंधायासुरी मता॥ मा शुचः संपदं दैवीमाभिजातोऽसि पांडव ॥५॥ द्वौ भूतसर्गौ लोकेऽस्मिन्दैव आसुर एव च ॥ दैवो विस्तरशः प्रोक्त आसुरं पार्थ मे शृणु ॥६॥ प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च जना न

विदुरासुराः ॥ न शौचं नापि चाचारो न सत्यं तेषु विद्यते ॥७॥ असत्यमप्रतिष्ठं ते जगदाहुरनीश्वरम् ॥ अपरस्परसम्भूतं किमन्यत्कामहैतुकम् ॥ ८ ॥ एतां दृष्टिमवष्टभ्य नष्टात्मानोऽल्पबुद्धयः ॥ प्रभवन्त्युग्रकर्माणः क्षयाय जगतोऽहिताः ॥ ९ ॥ काममाश्रित्य दुष्पूरं दम्भमानमदान्विताः ॥ मोहाद्गृहीत्वाऽसद्ग्राहान्प्रवर्तंते

ऽशुचिव्रताः ॥ १० ॥ चिन्तामपरिमेयां च प्रलयान्तामुपाश्रिताः ॥ कामोपभोग परमा एतावदिति निश्चिताः ॥ ११ ॥ आशापाशशतैर्बद्धाः कामक्रोधपरायणाः ॥ ईहन्ते कामभोगार्थमन्यायेनाऽर्थसंचयान् ॥ १२ ॥ इदमद्य मया लब्धमिमं प्राप्स्ये मनोरथम् ॥ इदमस्तीदमपि मे भविष्यति पुनर्धनम् ॥ १३ ॥ असौ मया

हतः शत्रुर्हनिष्ये चापरानपि ॥ ईश्वरोऽह
महं भोगी सिद्धोऽहं बलवान्सुखी ॥ १४ ॥
आढ्योऽभिजनवानस्मि कोऽन्योऽस्ति स
दृशो मया ॥ यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्य
इत्यज्ञानविमोहिताः ॥ १५ ॥ अनेक
चित्तविभ्रांता मोहजालसमावृताः ॥
प्रसक्ताः कामभोगेषु पतंति नरकेऽशुचौ
॥१६॥ आत्मसंभाविताः स्तब्धा धनमा

नमदान्विताः ॥ यजंते नामयज्ञैस्ते दंभे
नाविधिपूर्वकम् ॥१७॥ अहंकारं बलं दर्पं
कामं क्रोधं च संश्रिताः ॥ मामात्मपरदेहे
षु प्रद्विषंतोऽभ्यसूयकाः ॥ १८ ॥ तानहं
द्विषतः क्रूरान्संसारेषु नराधमान् ॥ क्षिपा
म्यजस्रमशुभानासुरीष्वेव योनिषु ॥१९॥
आसुरीं योनिमापन्ना मूढा जन्मनि जन्म
नि ॥ मामप्राप्यैव कौंतेय ततो यांत्यध

मां गतिम् ॥२०॥ त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं
नाशनमात्मनः ॥ कामः क्रोधस्तथा लोभ
स्तस्मादेतत्त्रयं त्यजेत् ॥२१॥ एतैर्विमुक्तः
कौंतेय तमोद्वारैस्त्रिभिर्नरः ॥ आचरत्या
त्मनः श्रेयस्ततो याति परां गतिम् ॥२२॥
यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्तते कामकार
तः ॥ न स सिद्धिमवाप्नोति न सुखं न परां
गतिम् ॥२३॥ तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते का

यौकार्यव्यवस्थितौ ॥ ज्ञात्वा शास्त्रविधा
नोक्तं कर्म कर्तुमिहार्हसि ॥ २४ ॥ इति
श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु० दैवासुरसंप
द्विभागयोगो नाम षोडशोऽध्यायः ॥१६॥
॥ अर्जुन उवाच ॥ ॥ ये शास्त्रविधि
मुत्सृज्य यजंते श्रद्धयान्विताः ॥ तेषां
निष्ठा तु का कृष्ण सत्त्वमाहो रजस्तमः ॥
॥ १ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ त्रिविधा

भवति श्रद्धा देहिनां सा स्वभावजा ॥ सा
त्त्विकी राजसी चैव तामसी चेति तां शृणु
॥२॥ सत्त्वानुरूपा सर्वस्य श्रद्धा भवति भा
रत ॥ श्रद्धामयोऽयं पुरुषो यो यच्छ्रद्धः स
एव सः ॥३॥ यजन्ते सात्त्विका देवान् य
क्षरक्षांसि राजसाः ॥ प्रेतान्भूतगणांश्चा
न्ये यजंते तामसा जनाः ॥ ४ ॥ अशास्त्र
विहितं घोरं तप्यंते ये तपोजनाः॥ दम्भाहं

कारसंयुक्ताः कामरागबलान्विताः ॥ ५ ॥ कर्षयंतः शरीरस्थं भूतग्राममचेतसः ॥ मां चैवांतःशरीरस्थं तान्विद्धचासुरनिश्चयान् ॥ ६ ॥ आहारस्त्वपि सर्वस्य त्रिविधो भवति प्रियः ॥ यज्ञस्तपस्तथा दानं तेषां भेदमिमं शृणु ॥ ७ ॥ आयुःसत्त्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्धनाः ॥ रस्याः स्निग्धाः स्थिरा हृद्या आहाराः सात्त्विकप्रि

याः ॥ ८ ॥ कट्वम्ललवणात्युष्णतीक्ष्ण
रूक्षविदाहिनः ॥ आहारा राजसस्येष्टा दुः
खशोकामयप्रदाः ॥ ९ ॥ यातयामं गत
रसं पूतिपर्युषितं च यत् ॥ उच्छिष्टमपि चा
मेध्यं भोजनं तामसप्रियम् ॥ १० ॥ अफ
लाकांक्षिभिर्यज्ञो विधिदृष्टो य इज्यते ॥ य
ष्टव्यमेवेति मनः समाधाय स सात्त्विकः ॥
॥ ११ ॥ अभिसंधाय तु फलं दंभार्थमपि

चैव यत् ॥ इज्यते भरतश्रेष्ठ तं यज्ञं विद्धि
राजसम् ॥ १२ ॥ विधिहीनमसृष्टान्नं मंत्र
हीनमदक्षिणम् ॥ श्रद्धाविरहितं यज्ञं ता
मसं परिचक्षते ॥ १३ ॥ देवद्विजगुरुप्राज्ञ
पूजनं शौचमार्जवम् ॥ ब्रह्मचर्यमहिंसा
च शारीरं तप उच्यते ॥ १४ ॥ अनुद्वेगकरं
वाक्यं सत्यं प्रियहितं च यत् ॥ स्वाध्या
याभ्यसनं चैव वाङ्मयं तप उच्यते ॥ १५ ॥

मनःप्रसादः सौम्यत्वं मौनमात्मविनिग्र
हः ॥ भावसंशुद्धिरित्येतत्तपो मानसमु
च्यते ॥ १६ ॥ श्रद्धया परया तप्तं तपस्त
त्रिविधं नरैः ॥ अफलाकांक्षिभिर्युक्तैः सा
त्त्विकं परिचक्षते ॥ १७ ॥ सत्कारमानपू
जार्थं तपो दंभेन चैव यत् ॥ क्रियते तादिह
प्रोक्तं राजसं चलमध्रुवम् ॥ १८ ॥ मूढ
ग्राहेणात्मनो यत्पीडया क्रियते तपः ॥

परस्योत्सादनार्थं वा तत्तामसमुदाहृतम्॥
॥ १९ ॥ दातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुप
कारिणे ॥ देशे काले च पात्रे च तद्दानं सा
त्त्विकं स्मृतम् ॥ २० ॥ यत्तु प्रत्युपकारा
र्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः ॥ दीयते च परि
क्लिष्टं तद्राजसमुदाहृतम् ॥ २१ ॥ अदेश
काले यद्दानमपात्रेभ्यश्च दीयते ॥ अस
त्कृतमवज्ञातं तत्तामसमुदाहृतम् ॥२२॥

ॐ तत्सदिति निर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः स्मृतः ॥ ब्राह्मणास्तेन वेदाश्च यज्ञाश्च विहिताः पुरा ॥२३॥ तस्मादोमित्युदाहृत्य यज्ञदानतपःक्रियाः ॥ प्रवर्तन्ते विधानोक्ताः सततं ब्रह्मवादिनाम् ॥ २४ ॥ तदित्यनभिसंधाय फलं यज्ञतपःक्रियाः ॥ दानक्रियाश्च विविधाः क्रियंते मोक्षकांक्षिभिः ॥ २५ ॥ सद्भावे साधुभावे च्च सदित्येत

त्प्रयुज्यते ॥ प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छ
ब्दः पार्थ युज्यते ॥ २६ ॥ यज्ञे तपसि
दाने च स्थितिः सदिति चोच्यते ॥ कर्म
चैव तदर्थीयं सदित्येवाभिधीयते ॥ २७ ॥
अश्रद्धया हुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत् ॥
असदित्युच्यते पार्थ न च तत्प्रेत्य नो
इह ॥ २८ ॥ इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनि
षत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृ

ष्णार्जुनसंवादे श्रद्धात्रयविभागयोगो ना
म सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ * ॥
॥ अर्जुन उवाच ॥ ॥ संन्यासस्य महा
बाहो तत्त्वमिच्छामि वेदितुम् ॥ त्यागस्य
च हृषीकेश पृथक्केशिनिषूदन ॥ १ ॥ श्री
भगवानुवाच ॥ ॥ काम्यानां कर्मणां न्या
सं संन्यासं कवयो विदुः ॥ सर्वकर्मफल
त्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्षणाः ॥ २ ॥ त्या

ज्यं दोषवदित्येके कर्म प्राहुर्मनीषिणः ॥
यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यमिति चापरे ॥
॥ ३ ॥ निश्चयं शृणु मे तत्र त्यागे भरतसत्त
म॥ त्यागो हि पुरुषव्याघ्र त्रिविधः संप्रकी
र्तितः ॥ ४ ॥ यज्ञदानतपः कर्म न त्याज्यं
कार्यमेव तत् ॥ यज्ञो दानं तपश्चैव पावना
नि मनीषिणाम् ॥५॥ एतान्यपि तु कर्मा
णि संगं त्यक्त्वा फलानि च ॥ कर्तव्यानी

ति मे पार्थ निश्चितं मतमुत्तमम् ॥६॥ नि
यतस्य तु संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते॥मो
हात्तस्य परित्यागस्तामसः परिकीर्तितः॥
॥७॥ दुःखमित्येव यत्कर्म कायक्लेशभया
त्त्यजेत् ॥ स कृत्वा राजसं त्यागं नैव त्या
गफलं लभेत् ॥ ८ ॥ कार्यमित्येव यत्कर्म
नियतं क्रियतेऽर्जुन ॥ संगं त्यक्त्वा फलं
चैव स त्यागःसात्त्विको मतः ॥ ९ ॥ न द्वे

ष्ट्यकुशलं कर्म कुशले नानुषज्जते ॥ त्या
गी सत्त्वसमाविष्टो मेधावी छिन्नसंशयः ॥
॥ १० ॥ नहि देहभृता शक्यं त्यक्तुं कर्मा
ण्यशेषतः ॥ यस्तु कर्मफलत्यागी स त्या
गीत्यभिधीयते ॥ ११ ॥ अनिष्टमिष्टं मि
श्रं च त्रिविधं कर्मणः फलम् ॥ भवत्य
त्यागिनां प्रेत्य न तु संन्यासिनां क्वचित्
॥ १२ ॥ पंचैतानि महाबाहो कारणानि

निबोध मे ॥ सांख्ये कृतांते प्रोक्तानि सिद्धये सर्वकर्मणाम् ॥ १३ ॥ अधिष्ठानं तथा कर्ता करणं च पृथग्विधम् ॥ विविधाश्च पृथक्चेष्टा दैवं चैवात्र पंचमम् ॥ १४ ॥ शरीरवाङ्मनोभिर्यत्कर्म प्रारभते नरः ॥ न्याय्यं वा विपरीतं वा पंचैते तस्य हेतवः ॥ १५ ॥ तत्रैवं सति कर्तारमात्मानं केवलं तु यः ॥ पश्यत्यकृतबुद्धित्वान्न स पश्य

ति दुर्मतिः ॥ १६ ॥ यस्य नाहंकृतो भावा बुद्धिर्यस्य न लिप्यते ॥हत्वापि स इमाँल्लोकान्न हंति न निबद्ध्यते ॥ १७ ॥ ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता त्रिविधा कर्मचोदना ॥ कारणं कर्म कर्तेति त्रिविधः कर्मसंग्रहः ॥ ॥ १८ ॥ ज्ञानं कर्म च कर्ता च त्रिधैव गुणभेदतः ॥ प्रोच्यते गुणसंख्याने यथाव च्छृणु तान्यपि ॥१९ ॥ सर्वभूतेषु येनै

कं भावमव्ययमीक्षते ॥ अविभक्तं विभक्ते-
षु तज्ज्ञानं विद्धि सात्त्विकम् ॥२०॥ पृथ-
क्त्वेन तु यज्ज्ञानं नानाभावान्पृथग्विधा-
न् ॥ वेत्ति सर्वेषु भूतेषु तज्ज्ञानं विद्धि राज-
सम् ॥२१॥ यत्तु कृत्स्नवदेकस्मिन्कार्ये
सक्तमहैतुकम् ॥ अतत्त्वार्थवदल्पं च त-
त्तामसमुदाहृतम् ॥२२॥ नियतं संगरहित-
मरागद्वेषतः कृतम् ॥ अफलप्रेप्सुना कर्म

यत्तत्सात्त्विकमुच्यते॥२३॥ यत्तु कामेप्सु
ना कर्म साहंकारेण वा पुनः॥ क्रियते बहुला
यासं तद्राजसमुदाहृतम् ॥२४॥ अनुबंध
क्षयं हिंसामनवेक्ष्य च पौरुषम् ॥मोहादार
भ्यते कर्म तत्तामसमुदाहृतम् ॥ २५ ॥
मुक्तसंगोऽनहंवादी धृत्युत्साहसमान्वि
तः॥ सिद्ध्यसिद्ध्योर्निर्विकारः कर्ता सा
त्त्विक उच्यते ॥ २६ ॥ रागो कर्मफलप्रे

स्तुर्लुब्धो हिंसात्मकोऽशुचिः ॥ हर्षशोका न्वितः कर्ता राजसः परिकीर्तितः ॥२७॥ अयुक्तः प्राकृतः स्तब्धः शठो नैष्कृतिको ऽलसः॥ विषादी दीर्घसूत्री च कर्ता तामस उच्यते ॥२८॥ बुद्धेर्भेदं धृतेश्चैव गुणतस्त्रि विधं शृणु ॥ प्रोच्यमानमशेषेण पृथक्त्वे न धनंजय ॥ २९ ॥ प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च कार्याकार्ये भयाभये ॥ बंधं मोक्षं च या

वेत्ति बुद्धिः सा पार्थ सात्त्विकी ॥ ३० ॥
यया धर्ममधर्मं च कार्यं चाकार्यमेव च ॥
अयथावत्प्रजानाति बुद्धिः सा पार्थ राज
सी ॥ ३१ ॥ अधर्मं धर्ममिति या मन्यते
तमसावृता ॥ सर्वार्थान्विपरीतांश्च बुद्धिः
सा पार्थ तामसी ॥ ३२ ॥ धृत्या यया
धारयते मनः प्राणेन्द्रियक्रियाः ॥ योगेना
व्यभिचारिण्या धृतिः सा पार्थ सात्त्विकी

॥ ३३ ॥ यया तु धर्मकामार्थान्धृत्या धारयतेऽर्जुन ॥ प्रसंगेन फलाकांक्षी धृतिः सा पार्थ राजसी ॥ ३४ ॥ यया स्वप्नं भयं शोकं विषादं मदमेव च ॥ न विमुंचति दुर्मेधा धृतिः सा पार्थ तामसी ॥ ३५ ॥ सुखं त्विदानीं त्रिविधं शृणु मे भरतर्षभ॥ अभ्यासाद्रमते यत्र दुःखान्तं च निगच्छति ॥ ३६ ॥ यत्तदग्रे विषमिव परिणामेऽमृ

तोपमम् ॥ तत्सुखं सात्त्विकं प्रोक्तमात्म
बुद्धिप्रसादजम् ॥ ३७ ॥ विषयेंद्रियसंयो
गाद्यत्तदग्रेऽमृतोपमम् ॥ परिणामे विष
मिव तत्सुखं राजसं स्मृतम् ॥ ३८ ॥ य
दग्रे चानुबंधे च सुखं मोहनमात्मनः ॥
निद्रालस्यप्रमादोत्थं तत्तामसमुदाहृतम्
॥ ३९ ॥ न तदस्ति पृथिव्यां वा दिवि देवे
षु वा पुनः ॥ सत्त्वं प्रकृतिजैर्मुक्तं यदेभिः

स्यात्त्रिभिर्गुणैः ॥ ४० ॥ ब्राह्मणक्षत्रिय
विशां शूद्राणां च परंतप ॥ कर्माणि प्रविभ
क्तानि स्वभावप्रभवैर्गुणैः ॥ ४१ ॥ शमो द
मस्तपः शौचं क्षांतिरार्जवमेव च ॥ ज्ञानं
विज्ञानमास्तिक्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजम् ॥
॥ ४२॥ शौर्यं तेजो धृतिर्दाक्ष्यं युद्धे चाप्य
पलायनम् ॥ दानमीश्वरभावश्च क्षात्रं कर्म
स्वभावजम् ॥ ४३ ॥ कृषिगोरक्ष्यवाणि

ज्यं वैश्यकर्म स्वभावजम् ॥ परिचर्यात्म
कं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजम् ॥ ४४ ॥
स्वेस्वे कर्मण्यभिरतः संसिद्धिं लभते न
रः ॥ स्वकर्मनिरतः सिद्धिं यथा विंदति
तच्छृणु ॥४५॥ यतः प्रवृत्तिर्भूतानां येन
सर्वमिदं ततम्॥ स्वकर्मणा तमभ्यर्च्य सि
द्धिं विंदति मानवः ॥४६ ॥ श्रेयान्स्वध
र्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ॥ स्व

भावनियतं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम्॥
॥ ४७ ॥ सहजं कर्म कौंतेय सदोषमपि
न त्यजेत् ॥ सर्वारंभा हि दोषेण धूमेनाग्नि
रिवावृताः ॥४८॥ असक्तबुद्धिः सर्वत्र जि
तात्मा विगतस्पृहः ॥ नैष्कर्म्यसिद्धिं पर
मां संन्यासेनाधिगच्छति ॥४९॥ सिद्धिं
प्राप्तो यथा ब्रह्म तथाऽऽप्नोति निबोध मे॥
समासेनैव कौन्तेय निष्ठा ज्ञानस्य या

परा ॥५०॥ बुद्ध्या विशुद्धया युक्तो धृत्या
त्मानं नियम्य च ॥ शब्दादीन्विषयां
स्त्यक्त्वा रागद्वेषौ व्युदस्य च ॥५१॥
विविक्तसेवी लघ्वाशी यतवाक्कायमान
सः ॥ ध्यानयोगपरो नित्यं वैराग्यं समु
पाश्रितः॥५२॥अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रो
धं परिग्रहम् ॥ विमुच्य निर्ममः शांतो ब्र
ह्मभूयाय कल्पते ॥ ५३ ॥ ब्रह्मभूतः प्रस

गी. ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न कांक्षति ॥ समः स अ.

१२४ र्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते पराम् ॥५४॥ १८

भक्त्या मामभिजानाति यावान्यश्चास्मि

तत्त्वतः ॥ ततो मां तत्त्वतो ज्ञात्वा विश

ते तदनंतरम् ॥ ५५ ॥ सर्वकर्माण्यपि स

दा कुर्वाणो मद्व्यपाश्रयः ॥ मत्प्रसादाद

वाप्नोति शाश्वतं पदमव्ययम् ॥ ५६ ॥ चे १२३

तसा सर्वकर्माणि मयि संन्यस्य मत्परः ॥

बुद्धियोगमुपाश्रित्य मच्चित्तः सततं भव ॥
॥ ५७ ॥ मच्चित्तः सर्वदुर्गाणि मत्प्रसादा
त्तरिष्यसि ॥ अथ चेत्त्वमहंकारान्न श्रो
ष्यसि विनंक्ष्यसि ॥ ५८ ॥ यदहंकारमा
श्रित्य न योत्स्य इति मन्यसे ॥ मिथ्यैष
व्यवसायस्ते प्रकृतिस्त्वां नियोक्ष्यति ॥
॥५९॥ स्वभावजेन कौन्तेय निबद्धः स्वे
न कर्मणा ॥ कर्तुं नेच्छसि यन्मोहात्करि

ष्यस्यवशोपि तत् ॥६०॥ ईश्वरः सर्वभूता
नां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति ॥ भ्रामयन्सर्वभूता
नि यंत्रारूढानि मायया ॥ ६१ ॥ तमेव
शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत ॥ तत्प्रसा
दात्परां शांतिं स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतम्
॥ ६२ ॥ इति ते ज्ञानमाख्यातं गुह्या
द्गुह्यतरं मया ॥ विमृश्यैतदशेषेण यथे
च्छसि तथा कुरु ॥ ६३ ॥ सर्वगुह्यतमं

भूयः शृणु मे परमं वचः ॥ इष्टोऽसि मे दृढमितिस्ततो वक्ष्यामि ते हितम्॥ ६४ ॥ मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु॥ मामेवैष्यसि सत्यं ते प्रतिजाने प्रियोऽसि मे ६५ ॥ सर्वधर्मान्परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज ॥ अहं त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः ॥ ६६ ॥ इदं ते नाऽतपस्काय नाभक्ताय कदाचन ॥ न

गी. चाशुश्रूषवे वाच्यं न च मां योऽभ्यसूयति
१२६ ॥ ६७ ॥ य इदं परमं गुह्यं मद्भक्तेष्वभि
धास्यति ॥ भक्तिं मयि परां कृत्वा मामेवै
ष्यत्यसंशयः ॥ ६८ ॥ न च तस्मान्मनु
ष्येषु कश्चिन्मे प्रियकृत्तमः ॥ भविता न
च मे तस्मादन्यः प्रियतरो भुवि ॥ ६९ ॥
अध्येष्यते च य इमं धर्म्यं संवादमावयोः ॥
ज्ञानयज्ञेन तेनाहमिष्टः स्यामिति मे

मातिः ॥७०॥ श्रद्धावाननसूयश्च शृणुयादपि यो नरः॥ सोऽपि मुक्तः शुभाँल्लोकान्प्राप्नुयात्पुण्यकर्मणाम् ॥ ७१ ॥ कच्चिदेतच्छ्रुतं पार्थ त्वयैकाग्रेण चेतसा ॥ कच्चिदज्ञानसंमोहः प्रनष्टस्ते धनंजय ॥ ७२ ॥

॥ अर्जुन उवाच ॥ नष्टो मोहः स्मृतिर्लब्धा त्वत्प्रसादान्मयाऽच्युत ॥ स्थितोस्मि गतसंदेहः करिष्ये वचनं तव ॥७३॥

॥ संजय उवाच ॥ इत्यहं वासुदेवस्य पार्थस्य च महात्मनः ॥ संवादमिममश्रौषमद्भुतं रोमहर्षणम् ॥ ७४ ॥ व्यासप्रसादाच्छ्रुतवानेतद्गुह्यमहं परम् ॥ योगं योगेश्वरात्कृष्णात्साक्षात्कथयतः स्वयम् ॥ ७५ ॥ राजन्संस्मृत्य संस्मृत्य संवादमिममद्भुतम् ॥ केशवार्जुनयोः पुण्यं हृष्यामि च मुहुर्मुहुः ॥ ७६ ॥ तच्च

संस्मृत्यसंस्मृत्य रूपमत्यद्भुतं हरेः ॥
विस्मयो मे महान्राजन्हृष्यामि च पुनः
पुनः ॥ ७७ ॥ यत्र योगेश्वरः कृष्णो
यत्र पार्थो धनुर्धरः ॥ तत्र श्रीर्विजयो भू
तिर्ध्रुवा नीतिर्मतिर्मम ॥ ७८ ॥ ॥ इति
श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे मोक्षसं
न्यासयोगो नामाष्टादशोऽध्यायः॥ १८ ॥

॥ इति श्रीमद्भगवद्गीता समाप्ता ॥

इदं पुस्तकं मुम्बय्यां श्रीकृष्णदासत्मज क्षेमराजेन स्वकीये "श्रीवेंकटेश्वर" (स्टीम्) यंत्रालये मुद्रितम् ।

संवत् १९८०, शके १८४५.

यह पुस्तक खेमराज श्रीकृष्णदासने बम्बई खेतवाडी ७ वीं गली खम्बाटा लैन, निज श्रीवेङ्कटेश्वर 'स्टीम्-प्रेसमे अपने लिये छापकर यहीं प्रकाशित किया ।

विद्वुषामभ्यर्थना ।

अत्रास्माकं मुद्रणालये ऋगादयो वेदा उपनिषदो वेदान्तग्रन्था महाभारतादीतिहासाः श्रीमद्भागवतादिमहापुराणोपपुराणानि धर्मशास्त्र-कर्मकांड-व्याकरण-न्याय--योग-सांख्य-मीमांसादिशास्त्रीयग्रन्थाः काव्य-नाटक-चम्पू-प्रहसनव्यायोग--सट्टकाऽऽख्यायिकादिग्रन्थाः सहस्रनामाद्यनेकस्तोत्रग्रन्था विविधभाषाग्रन्थाश्च सीसकोत्तममहल्लध्व-क्षरैर्मनोहरं मुद्रिता योग्यमूल्येन क्रय्याः सन्ति । तांश्च ग्राहका यथापुस्तकसूचीपत्रं मूल्यप्रेषणेन प्राप्नुयुः ।

अधिकवृत्तमस्मदीयसूचीपत्रप्रापणेन "श्रीवेङ्कटेश्वरसमाचार"-पत्रप्रापणद्वारा च ज्ञेयमिति शम् ।

क्षेमराज श्रीकृष्णदास "श्रीवेङ्कटेश्वर" (स्टीम्) यन्त्रालयाध्यक्ष-मुंबई.

इति

श्रीमद्भगवद्गीता

समाप्ता ।